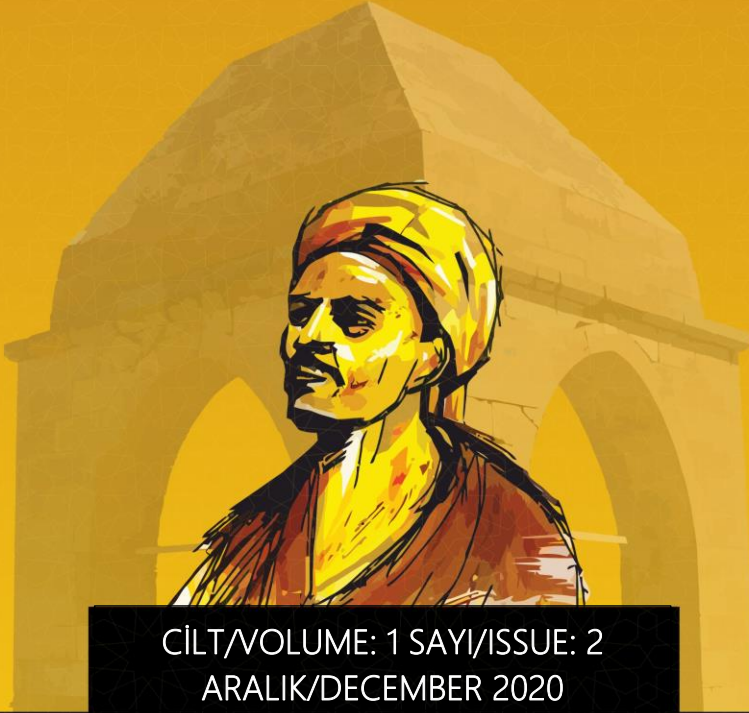

ULUSLARARASI
YUNUS EMRE
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

International Journal of Yunus Emre Social Sciences

CİLT/VOLUME: 1 SAYI/ISSUE: 2
ARALIK/DECEMBER 2020

ISSN: 2757-5764

[INTERNATIONAL JOURNAL OF YUNUS EMRE SOCIAL SCIENCES]

İÇİNDEKİLER

JENERİK

EDİTÖRDEN

MAKALELER

Prof. Dr. Nadir İLHAN-Arş. Gör. Derya KARATAŞ

**HAZÂİNÜ'S-SA'ÂDÂT'TA ÇOCUĞUN HASTALIKLARDAN KORUNMA VE
TEDAVİSİNE YÖNELİK GELENEKSEL TIP UYGULAMALARI106-119**

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KOYUNCU-Selma ATAÇ

RİDVAN BİN ABDÜLMENNAN'IN TERCEME-İ AHLÂK-I MUHSİNÎ'Sİ120-135

Uz. Meryem DOĞAN

**NAZAN BEKİROĞLU'NUN MÜCELLÂ ROMANINDAKİ İKİ KADIN ÜZERİNE:
AYNANIN ÖNÜNDEKİ TEBESSÜM FİLİZ ARDINDAKİ SİR MÜCELLÂ136-146**

YAYIN DEĞERLENDİRME

Bengü DURMAZ (Yüksek Lisans Öğrencisi)

TÜRK DİLİNDE ÇOKLUK147-149

Arş. Gör. Muhammet Nuri CEYLAN

YUNUS EMRE150-153

ULUSLARARASI YUNUS EMRE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

[INTERNATIONAL JOURNAL OF YUNUS EMRE SOCIAL SCIENCES]

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Hakemli Dergi / Refereed Journal

Yılda iki sayı yayımlanır / It is published biannual.

EDİTÖRLER / EDITORS

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Arş. Gör. Giyasi BABAARSLAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAYINCI / PUBLISHER

ASOS EĞİTİM BİLİŞİM DANIŞMANLIK LTD. ŞTİ.

KAPAK TASARIMI

Erhan YURT

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Maltepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan ŞENER (Fırat Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Cevdet KILIÇ (Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TUNÇEL (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Mahmut ATAY (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Mücahit KAÇAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurten GÖKALP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömür CEYLAN (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Özcan BAYRAK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Özen TOK (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Serdar YAVUZ (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Temel Yeşilyurt (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali YİĞİT (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan ŞENER (Fırat Üniversitesi)

HAKEM KURULU / REFEREE BOARD

Prof. Dr. Ali YILDIRIM (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Fatih KANTER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Prof. Dr. Mutlu DEVECİ (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Nadir İLHAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurten GÖKALP (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Özcan BAYRAK (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Batman Üniversitesi)

Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan ŞENER (Fırat Üniversitesi)

Doç. Dr. Ramazan EKİNCİ (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Doç. Dr. Yunus KAPLAN (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Halil Sercan KOŞIK (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Sagıp ATLI (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. H. İbrahim DELİCE (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Doç. Dr. Ahmet DOĞAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan ŞENER (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Mustafa ŞENEL (Ardahan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Taner Namlı (İnönü Üniversitesi)

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL SECRETARY

Arş. Gör. Giyasi BABAARSLAN (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Arş. Gör. Derya KARATAŞ (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

YAZIŞMA ADRESLERİ / CORRESPONDENCES

yunusemredergisi40@gmail.com

gysbabaarslan06@gmail.com

EDİTÖRDEN

Değerli Bilim İnsanları,

Sosyal bilimler sahasında akademik çalışmaların yer aldığı birçok dergi yayın faaliyetlerini, belirlemiş olduğu misyon ve vizyon çerçevesinde ciddiye ve sabırla sürdürmektedir. Covid-19 salgını sebebiyle sıkıntılar yaşanan bir dönemde, belirlemiş olduğumuz misyon ve vizyon doğrultusunda ilme hizmet amacıyla 2020 yılında yayın hayatına başlayan *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*'nin yeni sayısı ile huzurunuzdayız.

Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi hakemli bir dergidir. Dergimizde başta dil ve edebiyat olmak üzere sosyal bilimler sahasında kaleme alınan nitelikli akademik çalışma, derleme, tenkit, tercüme ve kitap tanıtımlarına yer verilecektir. Dergimizin ikinci sayısında Klasik Türk Edebiyatı alanından bir, Yeni Türk Edebiyatı ve Yeni Türk Dili sahasından birer makale olmak üzere toplamda üç makale ve iki yayın değerlendirme yazısı bulunmaktadır.

Yeni sayılarda değerli çalışmalarınızı yayınlamaktan mutluluk duyacağımızı belirtiyor; dergimizin bu sayısına gerek makale göndererek gerekse hakemlik yaparak destek veren bütün araştırmacılara teşekkür ediyoruz. Dünyamızın salgınlardan, felaketlerden uzak olduğu güzel günlerde, sağlık içinde, yeni, özgün ve bilimsel yazılar içeren yeni sayılarda buluşmak üzere. Selam ve saygılarımızla...

Prof. Dr. Nadir İLHAN

[INTERNATIONAL JOURNAL OF YUNUS EMRE SOCIAL SCIENCES]

**HAZÂINU'S-SA'ÂDÂT'TA ÇOCUĞUN HASTALIKLARDAN KORUNMA
VE TEDAVİSİNE YÖNELİK GELENEKSEL TIP UYGULAMALARI***

**TRADITIONAL MEDICAL PRACTICES FOR THE PROTECTION AND TREATMENT OF
CHILDREN IN HAZÂINU'S-SA'ÂDÂT**

Prof. Dr. Nadir İLHAN

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

nadirilhan@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8861-1620

Arş. Gör. Derya KARATAŞ

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

derya.karatas@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0766-1509

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

26.12.2020

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

30.12.2020

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

31.12.2020

Araştırma Makalesi

Research Article

Atıf: İlhan, Nadir-Karataş, Derya

(2020). "Hazâinu's-Sa'âdât'ta

Çocuğun Hastalıklardan Korunma Ve

Tedavisine Yönelik Geleneksel Tıp

Uygulamaları", *Uluslararası Yunus*

Emre Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), s.

106-119.

Cite as: İlhan, Nadir- Karataş, Derya

(2020). "Traditional Medical Practices

For The Protection And Treatment Of

Children In Hazâinu's-Sa'âdât",

International Journal of Yunus Emre

Social Sciences, 1(2), pp. 106-119.

Özet

İnsanın hastalıklarla mücadelesi ve bu hastalıklardan kurtulma maksatlı sağaltma çabaları insanlık tarihi kadar eskidir. Halk hekimliği, geleneksel tıp, alternatif tıp gibi farklı isimlerle adlandırılan bu uygulamalar hastalıklardan korunmaya veya hastalıkları tedavi etmeye yöneliktir. Bu doğrultuda Türk diliyle de pek çok eser kaleme alınmıştır. 1460 yılında Eşref b. Muhammed tarafından yazılan Hazâinu's-Sa'âdât sağlığın korunması ve tedavisine yönelik uygulamaları içeren bir tıp metnidir. Eser sadece yetişkinlere yönelik olmayıp çocuk sağlığını korumaya ve çocuğu tedavi etmeye yönelik uygulamaları da içerir. Bu doğrultuda çocuğun anne karnına düşmesinden başlanarak yetişkinlik dönemine kadar hem sağlığı korumaya hem hastalıkları tedavi etmeye yönelik uygulamalar eserde yer alır. Sağlığı korumaya yönelik uygulamalar doğum öncesinde çocuğun sağlığını korumak için annenin sağlığını korumaya, doğumdan sonra ise çocuk emiyorsa anneye, emmiyorsa çocuğun kendisine yöneliktir.

Eserde hastalıkların tedavi edilme yöntemleri arasında, hayvansal veya bitkisel çeşitli terkiplerin anneye veya çocuğa ağız yoluyla verilerek, yakı hâline getirilip rahatsız olan yere sürülerek kullanıldığı görülür. Bunun dışında çeşitli yağlarla rahatsız olan bölgelerin ovulması yoluyla ve az miktarda da madensel kökenli ürünleri kullanarak hasta sağaltılmaya çalışılır. Eserdeki pek çok uygulamanın günümüzdeki halk hekimliğinde de benzer şekilde kullanılıyor oluşu 15. yüzyılda yazılmış bir tıp metninin günümüze kadarki geçerliliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Hazâinu's-Sa'âdât, geleneksel tıp, Eski Anadolu Türkçesi, tıp metinleri.

Abstract

Efforts to fight and heal diseases are as old as human history. These practices, which are named with different names such as folk medicine, traditional medicine, alternative medicine are intended to prevent or treat diseases. Many works have been written on this subject in the Turkish language. Hazâinu's-Sa'âdât, written by Eşref b. Muhammed in 1460, is a medical text containing practices for the protection and treatment of health. The work is not only aimed at adults also includes practices aimed at protecting child health and treating the child. For this reason, it takes part in both health protection and treatment practices from pregnancy to adulthood. This practices are aimed at protecting the health of the mother in order to protect the health of the child before birth. After the birth if the child is suckling it is directed to the mother, if not to the child to himself/herself.

Various animal or herbal medicines are used among the methods of treating diseases in the work. This natural medicines are given to the mother or child by mouth or as a cream. In addition the patient is tried to be healed by rubbing the disturbed areas with various oils and by using minerals. The use of many practices in the work in a similar way to today is important in terms of showing the validity of a medical text written in the 15th century.

Keywords: Hazâinu's-Sa'âdât, traditional medical practices, Old Anatolian Turkish, medical texts.

*Bu çalışma, 18-21 Haziran 2019 tarihleri arasında Kırşehir'de düzenlenen *XI. Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Günleri*'nde sunulan yayımlanmamış bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş biçimidir.

Giriş

İnsanoğlu yaratıldığından beri hastalıklardan korunmak ve daha sağlıklı yaşayabilmek için tabiatı var olan bir kısım unsurları kullanmıştır. Bunun sonucu olarak eski çağlardan itibaren bir kısım uygulamalar ve yöntemler kayıt altına alınmış, sağlıkla ilgili ilk eserler ortaya koyulmaya başlanmıştır.

Anadolu'da tıpla ilgili ilk eserler 14. yüzyıldan itibaren görülür. Bu eserlerin bir kısmı hükümdarların isteğiyle yazılmış olup onlara sunulan Türkçe telif veya tercüme eserlerdir. Bu eserler arasında *Müfredât-ı İbn-i Baytar tercümesi*, İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfred*'si, Hekim Bereket'in *Tuhfe-i Mübâriz*'i, Hacı Paşa'nın *Teshil ve Müntehâb-ı Şifâ*'sı, Ahmedî'nin *Tervihü'l-Ervâh*'ı, Ali Çelebi bin Şerif'in *Yâdigâr-ı İbn-i Şerif*'i, Mümin bin Mukbil'in *Miftâhu'n-Nur Hazâinu's-Sürûr* ve *Zâhire-i Muradiyye*'si, Ahmed-i Dâî'nin *Tıbb-ı Nebevî tercümesi*, Eşref bin Muhammed'in *Hazâinu's-Sa'âdât*'ı, Sabuncuoğlu'nun *Cerrahatü'l Haniyye* ile *Mücerreb-nâme*'si sayılabilir (İlhan 2009: 14).

Anadolu sahasında yazılan bu eserler Türk milletinin sağlığa, tıp ilmine verdiği önemi ve bu ilme olan katkılarını açıkça gösterir. Özellikle *hıfzı's-sıhha* olarak da adlandırılan koruyucu hekimlik uygulamalarının tıp metinlerinde geniş bir yer tuttuğu görülür. Ele alınan Hazâinu's-Sa'âdât adlı eser, içerisinde koruyucu hekimliğe yönelik uygulamaları içermesi, özellikle çocuklar için çeşitli tedavi yöntemleri sunması sebepleriyle tıp eserleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Hazâinu's-Sa'âdât¹

Eşref bin Muhammed tarafından Eski Anadolu Türkçesi ile kaleme alınan Hazâinu's-Sa'âdât, 1460 yılında yazılmış bir tıp metnidir. Eserin bilinen tek nüshası Hicri 864 yılında Ali bin ine Hacı tarafından istinsah edilmiştir. Eşref bin Muhammed'in hayatı ve yaşadığı dönem hakkında kaynaklarda kesin ve açıklayıcı bilgiler olmasa da Ali bin ine Hacı'nın Hazâinu's-Sa'âdât'ın tamamlanması ile ilgili verdiği tarihten hareketle yazarın XIV. yüzyılın sonu ile XV. yüzyılın başında yaşadığı söylenebilir.

Eserin isminin Hazâinu's-Sa'âdât konmasının sebebi "*Ehl-i tahkîk lugatlarında (15) sıhhate sa'âdet dimişlerdür. Ol sebebden ki sıhhatler sebeblerin bu risâlede (16) cem' eyledüm. Adını Hazâinu's-Sa'âdât kodum.*" sözleriyle ifade edilir. Yazar *sıhhat* ile *saadet* kelimelerini eş anlamlı tutarak esere "saadet hazineleri" anlamına gelen Hazâinu's-Sa'âdât ismini vermiştir.

Esere besmele, hamdele ve salvele ile başlayan yazar 3b-4b sayfalarında âlemin çift olarak yaratıldığından, dünyanın noksanlığından ve bu âlemin diğer âleme muhtaçlığından, insan sağlığının ve hastalığının insanın dört nesnesinde (beden, can, akıl, gönül) bulunduğu bahseder. 4b sayfasında yazar, beden sağlığı için tıp ilminin, can sağlığı için ahlakın, akıl sağlığı için siyaset ve tedbir ilminin, gönül sağlığı için de itikadın ve fıkıhın gerekliliğini belirtir. Yazar bu dört unsuru belirtmesine karşın Hazâinu's-Sa'âdât sadece beden sağlığını korumaya yönelik tıp ilmini içerir. Yazarın can, akıl ve gönül sağlığı için gerekli gördüğü diğer uygulamalara eserde yer vermemesi yazara ait başka eserlerin de olma ihtimalini akla getirir.

Eserin 5b sayfasından itibaren insan bedeninin ne ile ve nasıl korunacağı konusu, 7b sayfasından başlamak üzere de çocuğun anne karnında oluşumu ile annenin hamilelik sırasında nelere dikkat etmesi gerektiği üzerine bilgiler verilmiştir. 9b-11b sayfalarında

¹ Eser hakkındaki bilgiler Nadir İlhan tarafından hazırlanan "Hazâinu's-Sa'âdât (İnceleme-Metin-Dizin Sözlük)" adlı eserden özetlenerek alınmıştır.

çocuk doğduktan sonra yapılacak işlemler, çocuğun bakımı ile çocuğa verilecek anne sütünün özellikleri üzerinde durulmuştur. Anne sütünü arttıracak ve çocuğu süttan kesecek ilaçlar bildirilmiştir. 13b-16a sayfalarında çocuklarda görülen bazı hastalıklar ve tedavilerini sağlayan ilaçlar hakkında bilgiler aktarılmıştır. 16b-19b’de insanın çocukluk, gençlik, olgunluk ve ihtiyarlık dönemleri ile bu dönemlerin özellikleri, bu dönemlerde dikkat edilecek şeyler üzerine bilgiler verilmiştir. İnsan sağlığını etkileyen unsurlar ve bunlardan nasıl korunması gerektiği 20a-46b sayfaları arasında verildikten sonra 47a-65a sayfalarında insanın bedeninde bulunan azaların özellikleri ve bunların korunması ile ilgili bilgiler sıralanmıştır. 65b-69a sayfalarında yolculuk sırasında sağlığın korunması için yapılması gerekli işler, 69b sayfasından itibaren ise insan hayatının dönemleri ele alınmıştır.

Geleneksel Tıp

İnsanın dünya hayatıyla birlikte bir kısım hastalıklarla mücadelesi ve onlardan kurtulma maksatlı sağaltma çabaları ile hastalıklara yakalanmama gayretlerine bağlı olarak ortaya koyduğu uygulamalar, çözüm arayışları insanlık tarihi kadar eskidir. Her toplumda yer bulan halk hekimliği, hastalıklar karşısında çözüm üretmesi, tedavi odaklı olması; ocaklı, hoca, otacı, kam denilen işin ehli kişiler tarafından icra edilmesi yönleriyle toplumda saygın bir konuma sahip olup modern tıbbın oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Halk hekimliği, *alternatif tıp*, *geleneksel tıp*, *halk tababeti* gibi adlandırmalarla da karşılanmaktadır. Pertev Naili Boratav halk hekimliğini, “Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz.”(2015: 139) şeklinde tanımlar. Halk hekimliğini “binlerce yıldır tecrübe edilerek geniş ve açık şekilde öğrenilmiş, yararlanılmış ve sözlü aktarım yoluyla sonraki nesillere bilgisi ve uygulamaları aktarılmış, düzenlenmiş bir sistem”(Sever 2015: 181-182) olarak gören, temelini insan-doğa etkileşimine dayandıran (Özçelik Adak 2015: 66) görüşler de bulunur.

Geniş bir uygulama alanına sahip olan halk hekimliği modern tıbbın ortaya çıkışından çok eski tarihlere dayanmaktadır. Toplumun yaşayışı ve inanç değerleri halk hekimliğinde kullanılan tedavi yöntemlerini belirlerken yapılan ilaçların yapısını, terkebini de yaşanan coğrafyadaki bitkiler oluşturmıştır. Buradan yola çıkarak halk hekimliğinin toplumun inançlarından, kültüründen beslendiğini, doğayı kaynak edinip hastalıkları tedavi etmeye yönelik uygulamalar içerdiğini söylemek mümkündür.

Halk hekimliği, koruyucu hekimlik uygulamaları ile hastalıkları tedavi amaçlı uygulamalar olarak iki başlık altında değerlendirilebilir. Farmakolojinin ve modern tıp ilminin de bir dalı olan koruyucu hekimlik uygulamaları halk hekimliğinden beslenir. Hazâinu’s-Sa’âdât, genel olarak insan sağlığının korunması ve tedavisine yönelik olmasının yanında çocuk sağlığını korumaya ve çocuğu tedavi etmeye yönelik uygulamaları içerir. Çalışmada çocuğun anne karnından yetişkinlik mertebesine çıkma sürecindeki halk hekimliği uygulamaları işlenecektir. Bu uygulamaları çocuğun hastalıklardan korunmasına ve çocuğun geçirdiği hastalıkları tedavi etmeye yönelik uygulamalar olarak sınıflandırmak mümkündür.

Çocuğun Anne Karnına Düşmesinden Doğumuna Kadar Sağlığını Korumaya Yönelik Uygulamalar

Çocuğun oluşumu, çocuğun anne rahmine düşmesiyle başlayan bir süreçtir. Buna bağlı olarak çocuğun bedensel ve ruhsal gelişimi başta anne karnında geçirdiği zamanda

annenin beslenmesi ve ruhsal durumuyla doğrudan alakalıdır. Doğumdan sonraki bedensel ve ruhsal gelişim ise çocuğun içinde bulunduğu sosyal ve fiziksel çevre ile ilişkilidir. Bu sebeple çocuğun doğumundan önceki uygulamalar, hamilelik sırasında annenin dikkat etmesi gereken hususlar olarak eserde zikredilmiş, 7b sayfasından başlayarak çocuğun anne karnında oluşumuna ve annenin hamilelik esnasında dikkat etmesi gereken şeyler üzerine bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden hareketle geleneksel tıp uygulamalarında çocuğun korunmasına yönelik uygulamaların bebek dünyaya gelmeden önce başladığı görülmektedir. Modern tıp uygulamalarında da sağlıklı bir hamilelik süreci, çocuğun sağlıklı olması için öngörülür.

Eserde hamile kadının altı şeye dikkat etmesi gerektiğini belirten yazar ilk olarak hamile kadının kolay sindirilebilir gıdalarla beslenmesi gerektiğini belirtir. Bu doğrultuda buğday ekmeği, genç erkek koyun eti, erişte çorbası; elma macunu, karabaş otu gibi gıdaların tüketilmesi tavsiye edilirken; ceviz, kereviz, kuru peynir, sığır eti, kaz eti, mercimek gibi yiyeceklerden kaçınılması önerilir. Hamile kadının duygusal ve bedensel anlamda yaşadığı farklılaşmalar ve farklı yiyecek, içecek tüketmek istemesi bu sürecin doğal bir sonucudur. Hamile kadının yemesi tavsiye edilen, kaçınması gereken gıdalar ile ilgili anlatım, eserde aşağıdaki cümlelerle ifade edilmiştir:

“ Evvel (10) yiyeceğin içeceğin tiz siyer nesne yiye. Arı buğday etmegi genc irkek (11) koyun eti, erişte şorbası dahı ne kim eyü gıdâdur yiye... (14) Yaramaz gıdâlardan yememek gerek koz gibi kerefis gibi tûru peynir gibi (15) şığır eti, kaz eti, mercimek...” (8b, 10-16)

Eserde hamile kadının ani hareket etmemesi, kendini çok yormaması tavsiye edilmiştir. Çok yemek, çok yedikten sonra uyumak ve banyoya gitmek de sakınılması gereken hususlar olarak eserde belirtilmiştir. Modern tıpta da doğumun daha rahat olması için hamilelik sürecinde birtakım egzersizlerin tavsiye edildiği bilinmektedir. Hamilelikte çeşitli beden hareketleri yapmak doğumu kolaylaştırması, karın kaslarını güçlendirmesi bakımından önemli olsa da yazar, vücudu yoran aşırı hareketlerden sakınmayı önerir. Anne adaylarının dururken, otururken, yatarken, bir yandan bir yana dönerken, ata binerken, inerken, yürürken yavaş hareket etmesi gerektiği eserde uyulması gereken kurallar olarak belirtilmiştir. Anne adaylarının dikkat edeceği üçüncü husus çok fazla çalışmaması ama tamamen de hareketsiz kalmamasıdır. Hamile kadının kemikleri, sinirleri yormadan; ara ara dinlenerek iş yapmasının doğru olduğu şöyle belirtilir:

“Üçüncü fi'lini ya'ni iş (4) işlemede dâim elümden iş düşmesün dimeye kim sühükler sihirler arub (5) ağrımaya. Anuñ dahı kuvveti bile sâkıf olmaya işlememek dahı yaramazdur. (6) Pes gâh işleye gâh ferâğet otura.” (9a, 4-7)

Hamilelikte dikkat edilecek dördüncü husus kötü düşünceler üzerinedir. Hayatın her döneminde olduğu gibi hamilelikte de kötü düşüncelerden, stresten sakınmak çeşitli rahatsızlıklarla karşılaşmamak adına önemlidir. Bugün stresin birçok hastalığın tetikleyicisi olduğu kabul edilir. İnsanı korkutan, öfkeliendiren, kine sürükleyen, fitne bırakan fikirler ve nefse ait arzulardan sakınılmalıdır. Bunlar kişinin kendisine zarar verdiği gibi anne rahmindeki bebeğe de zarar verebilmektedir. Bu tür kötü hareket ve duyguların çocukta bir iz bırakacağı bu sebeple bunlardan kaçınmak gerektiği eserde vurgulanmıştır:

“Dördüncü fikrini ve hareket-i nefsanîsini (7) saklaya kim yaramaz olmaya. Kendüsine nice ziyân iderse aña dahı ancılayın ziyân (8) eyler. (9a, 7-9)

Hazâinu's-Sa'âdât'ta hamile kadının aş erdiği şeyin ele geçmemesi durumunda doğacak çocuğun açgözlü olabileceği, vücudunda lekeler oluşabileceği belirtilir. Burada

bahsedilen, ele geçmesi mümkün olmayan şeyleri istememek için nefse hâkim olmak şeklinde değerlendirilebilir. Bu inanış bugün de halk arasında yaygın inanışlar arasındadır. Bu durum eserde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Beşinci (11) bir nesneye imrenmekden kim ele girmesi zahmetledür. Ya ele girmez oğlan seksüz (12) hariş nefisli olur.”(9a, 11-13)

Son olarak tüm bu sayılanları kolay görmekten de kaçınılması gerektiğini vurgulayan yazar bu hususlara dikkat edilmediğinde bunların her birisinin çocuğun mizacına, sağlığına zarar vereceğini belirtmiştir. Çocuğunu karnında sağlıklı bir şekilde yetiştirmek isteyen kadının bunlara dikkat etmesi gerektiği aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

“(13) Zira her birisi nice dürlü yaramaz hâllere sebep olur kim oğlanın (14) mizâcındaki şıhhatine ziyân iriştirür pes vâcibdür (15) kim oğlanı karnında ten-dürüst büyümek dileyen sakına vallahi a'lem”(9a, 13-16)

Çocuğun Doğumundan Sonra Yapılacak Uygulamalar

Eserin 9a-9b sayfalarında çocuğun göbeğinin kesilmesi, bağlanması ve düşmesi sırasında yapılması gereken bazı uygulamalar yer almıştır. Çocuğu doğuma hazırlamak için önce kimyon, kardeşkanı çiçeği, ağaç yosunu, göz otu, safran karışımından macun hazırlanması gerektiği, macun hazırlandıktan sonra kesilen göbeğin dört parmak yukarıdan temiz bir iple bağlanıp hazırlanan macunun göbek ucu düşene kadar sürüleceği de eserde üzerinde durulan uygulamalardandır. Bunun dışında saf zeytinyağına batırılan ince keten bezinin göbeğin üstüne koyulması da eserde yer alır. Göbek bağı düşmesi dışında eserde dikkat edilecek diğer uygulamalar şunlardır:

Tuzlama: Tuzlamanın Türk halk geleneğinde doğum sonrası bir uygulama olarak var olduğu bilinmektedir. Bu uygulamanın en kısa tanımıyla, "yeni doğan çocuğun tuzlu suyla yıkanması ya da vücudunun doğrudan tuzla ovulması" anlamına geldiği Mehmet Aça (2001: 94) tarafından da ifade edilmiştir. Anne karnındayken hiçbir şekilde havaya maruz kalmayan bebeği, vücudunun sağlam olması ve havanın dokunmaması için yumuşak tuz ile tuzlama uygulamasından eserde bahsedilmektedir. Bebeğin sade yumuşak tuzla, tuzlu suyla veya başka bitki ve maddelerin tuza eklenmesiyle oluşan karışımla tuzlanabileceği belirtilir. Kan taşı, sumak, kekik, çemen otu karışımının; gül kurusunun bu tuzlu suya eklenebileceği eserin 9b sayfasında anlatılmıştır:

"Yegrek 'amel oldur kim şâzenec, kuşt (9) sumak şa'ter, boy tohumı yimiş dögilmiş ola sürme gibi tuza katarlar. Eger kızıl (10) kuru gül dağı bile katarlarsa yegrekdür... Bir nice hâkimler eyitmış; koltuğun, kulağın, uyluğı (12) arasın ol tuzıla tuzlayalar. Kalan bedenin tuzlu şuyla yuyalar. (9b, 9-13)

Mekân: Yeni doğan çocuğun sağlıklı gelişimi için loş, karanlık, havası ılıman olan bir evde tutmak önemlidir. Çocuğun bulunduğu odanın içerisine mersin yaprağı, elma, turunç koyup gül suyu saçmanın ortama ferahlık katacağı bunun da çocuğun gelişimini olumlu yönde etkileyeceği belirtilir. Çocuğu ara sıra aydınlık yere çıkarmanın gerekliliği metinde şöyle ifade edilmiştir:

“Vaqt vaqt kim aydın yere çıkaralar, ağıl ağıl çıkaralar kim gözi (4) ağısuzda aydınlık dokıncak ıyıre olur.”(10a, 4-5)

Emzirme: Yeni doğan bebeklerin sağlıklı bir şekilde büyüüp gelişmesinin ancak anne ile bebek arasında karşılıklı ilgiye dayanan başarılı bir beslenme ile sağlandığı bilinmektedir (Bilir 1975: 216). Bebeğin emzirilmesinin önemi, süresi, nasıl olacağı, kimlerin sütünün bebeğe fayda sağlayacağı, süt arttırıcı ve azaltıcı nesneler ile ilgili bilgilere 10a-12b sayfaları arasında yer verilmiştir. Çocuğun ilk anne sütünü almasının önemi vurgulanırken doğumdan hemen sonra göğüsteki sütün bir köpek yavrusuna hiç

süt kalmayacak şekilde emzirilmesi gerektiği şeklinde bir uygulamaya işaret edilir. İlgili kısım metinde şu şekilde ifade edilir:

“Anası bir it enüğine göğsindeki südini emzirmek (6) gerek. Şöyle ki hiç kalmaya andan emcekini dibinden ballu şuyla yuyalar.”(10b, 6-7)

Bebekler için en ideal besin olan anne sütünü, çocuğun ilk besin olarak tüketmesi önemlidir. Ancak annenin hastalığı varsa onun yerine annenin tabiatına benzeyen, yaşı da onun yaşına yakın başka bir kadın, bebeği emzirebilir. Eğer bebek kız ise kız evlat doğurmuş bir kadının sütü, erkek ise erkek evlat doğurmuş bir kadının sütünün verilmesi uygun olarak belirtilir. Yani herhangi bir sebeple çocuğa annesinin sütü dışında birinin sütü verilecekse bu kişinin özelliklerinin anneye yakın olması tavsiye edilen bir durum olarak eserde yer almaktadır:

“Andan (7) cehd ideler kim evvel oğlanuñ mi‘desine anası südi gire ... (8) Eger şöyle olursa ki anasının hastalığı (9) var ola emzürmek olmaya ya südi yaramaz ola bir ‘avret südin emzüreler (10) kim anası tabi‘atına benzeye. Hem yaşı dañı anası yaşına yakın ola.”(10b, 7-11)

Çocuğun ruh ve beden sağlığının korunması için sütannesi olacak kişilerin rastgele seçilmemesi de eserde vurgulanan önemli bir husustur. Çocuk emzirecek kişinin akıl sağlığının yerinde olması gerektiği peygamberimizin emri olarak eserde şu şekilde ifade edilir:

“Oğlan emzüren ‘avretüñ ‘aklı yerinde (12) gerekdür. Zîrâ resul ‘a.m. men‘ eylemişdür delü ‘avrete oğlan emzürtmegi.”(11a, 12-13)

Modern tıbbın çocuğun emzirilme süresi olarak kabul ettiği zaman dilimi bebeğin iki yaşını geçene kadar emmesi şeklindedir. Gazi Hastanesi Emzirme Rehberi’nde bununla ilgili olarak “Anne sütü tek başına altı ay yeterlidir. Tamamlayıcı beslenmeyle birlikte de iki yaşına geçene kadar sürdürülmelidir.”(<http://gaziemzirmedestekmerkezi.gazi.edu.tr/>) bilgisi verilir. Yaklaşık 600 yıl önce yazılan bir eserde çocuğun emzirilme süresi ile ilgili verilen bilgiler günümüz modern tıbbının kabul ettiği temel bilgilerle uyumaktadır. Eserde emzirilme süresi için iki farklı görüş olduğu, çocuğa bunların birine göre yirmi bir ay diğerine göre otuz ay boyunca süt verilmesi gerektiği belirtilir. Çocuk süttten kesilince zorlanmaması için emerken süte yakın gıdalar da verilmelidir. Diş çıkarmaya başlayınca daha kuvvetli gıdalar verilmesinin gerekliliği de eserde üzerinde durulan bir husustur:

“Bir niceler katında yigirmi bir süd emse gerek, bir niceler katında otuz (13) ay. Amma oğlan süd emeriken şol süde yakın tabi‘atlü gıdâlardan dâim (14) tadırı durmak gerek”(12a, 13-15)

Çocuğun anne sütünü emerken kaymak, ilik gibi çok yağlı gıdalardan, sütün tabiatına uzak, ısırmalı, kesmeli diş zorlayan gıdalardan uzak durması gerektiği ifade edilmiştir. Çocuğun süttten kesilmesini engellemek adına ekşi, tuzlu, çok otlu, tatlı, yağlı ve bayat yiyeceklerden sakınılması gerektiği de;

“Katı saşınalar ekşiden, tuzludan issi otludan (8) katı tatludan, bayad aşdan, katı yağludan elbette.”(12b, 8-9) şeklinde belirtilir.

Çocuk Diş Çıkarırken Yapılan Uygulamalar: Çocuğun diş çıkarması sancılı bir süreci ifade eder. Eserde bu sancılı süreci hafifletmek amacıyla hayvansal ve bitkisel terkipler tavsiye edilmiştir. Dişi çıkacak çocuğun diş yerlerini tavuk yağıyla, tavşan beyniyle diş çıkana kadar günde birkaç kez ovma gerektiği, her bir diş çıkınca çocuğun çenesini, boynunu, başını zeytinyağıyla ovmanın faydalı olacağı ifade edilir. Bu uygulamaların, diş etlerini yumuşatarak dişlerin daha kolay çıkmasına ve gerilen boyun, çene, kas ve derilerin gevşemesine yardımcı olduğu açıktır:

“Her kaçan dişin bitmek ‘alâmeti olsa ol dişi yerini (5) tavuk yağıyla günde birkaç kez ovalar ya tavşan beynisiyle ovalar nazüklükle (6) barmağ soğub tâ dişi bitince. Çünkü dişi bite eğekin, boynun, başın yunmuş (7) zeytle ovalar. Her vaqt her dişi belüldükçe bu ‘ameli kıllalar.” (13a, 5-8)

Çocuğun rahat diş çıkarması için oluşturulan terkiplerden biri akgünlük, arpa unu, hatmi, papatya ve çemen otunun yakı hâline getirilmesiyle oluşturulur. Bu karışım, yüze ve çeneye sürülür. Çocuğun tüm dişleri çıkıp üç gün geçtikten sonra bir parça ıslak tatlı meyanın kabuğundan çıkarılarak çocuğa verilmesi önerilir. Çocuğun bunu diş etlerine sürmesiyle çocuğun rahatlayacağı ifade edilir.

Tamamlayıcı veya alternatif tıp, karanfil yağı, doğal meyan kökü (şekersiz), rezene, yeşil soğan, zeytinyağı, zencefil kökü ve vanilyayı kapsayan bitki ve yağların diş etlerine uygulanmasını içeren yöntemler önerir. Ancak bu yöntemlerden hiçbirinin diş çıkarma sürecindeki ağrıyı yönetmek için etkinliği kanıtlanmamıştır (Çelen ve Arslan 2018: 184). Günümüzde diş çıkaran çocuklara diş lastiklerinin, diş jellerinin verilmesi de aynı amaca yönelik bir uygulamadır.

Çocuğun Küçük Olması Durumunda Yapılan Uygulamalar: Eserde çocuğun küçük olması ile çocuğun güçsüz, zayıf olması kastedilir. Önerilen uygulamalar ilk olarak uykudan uyanan çocuğun gönlünü tatlı söz ile açmakla başlar. Çocuğun elleri, ağzı ve yüzü nazikçe yıkanıp silinir. Çocuğun terlemesinden kaçınılması gerekir. Çocuk aşırı tabiatlı gıdalardan uzak tutulmalıdır. Bunlar arasında yoğurt, marul gibi yiyecekleri sayan yazar; çok yemekten, çok su içmekten, vücuda iyi gelmeyen otlardan, sarımsak, acı tere, soğan ve şaraptan çocuğu uzak tutmak gerektiği belirtilir. Köpüğü alınıp gül suyu ile kaynatılan balı ekmek içi ile çocuğa yedirmek, tavuk eti, az tuzlu iyi pişmiş erkek koyun eti çocuğun sağlıklı olması adına önerilen yiyeceklerdendir:

“(12) ...Ağ (13) bal kim kefi alınmış gülâbla kaynamış kıvâma gelmiş ola irt e öyinine (14) nâzik bişmiş etmek içile şerbet eyleyeler yedüreler. Nâzik ferrüc (15) etin yedüreler. İrkek şişek etin yañni eyleyeler kim gâyet bişe (16) tuzlu olmaya suyna arı etmek için ısladalar vireler.” (16b, 12-17)

Zaman zaman oyun oynamak, başka çocuklarla güreşmek, yarışmak kemikleri sağlamlaştırır; vücut direncini, iştahı artırır. Çocuğun yemek yedikten sonra bir müddet oturması, hemen oyuna girmemesi gerekir. Çocuk büyüyüp kuvvet kazandıkça gıdasının artırılması gerekse de çocuğa verilen gıdalar çocuğun kuvvetinden fazla olmamalıdır:

“(9) Her zamânda kim büyüir kuvvet (10) tutar gıdâsın ol zamâna göre kendünün mîkâdına göre arturalar.” (17a, 9-10)

Çocuğun Yakalandığı Hastalıkları Tedavi Etmeye Yönelik Uygulamalar

İshal: “Bağırsak hareketlerinin artması, emilimin azalması sonucu dışkı miktarının fazlalaşması, günlük dışkı sayısının artması, kıvamının bozularak sulu bir görünüm alması” (Çocuk Hastalıkları 2015:14) olarak tanımlanan ishal için eserde çocuğun dudağının kurumaması, ateşinin çıkması belirti olarak kabul edilir. Bu hastalığı tedavi etmesi için alıç, elma veya narın un hâline getirilerek ayva suyuyla beraber verilmesi önerilir. Bu karışım yakı hâline getirilerek karna da sürülebilir. Gül yağı, kimyon, anason, kereviz tohumu ve gül yağı karışımı ile kimyon ve gulkurusunun dövülüp sirke eklenmesiyle oluşturulan yakı, mısır unu ile sirke karışımı karna sürülebilecek terkipler arasındadır. Anasonun küçük çocuklarda gaz söktürücü bir etkisi vardır (Oğuz 2005: 369). Bu uygulamalar dışında sandal ağacı, gül ve kimyonun ayva suyuyla karışımı da ishale iyi gelen terkiplerdendir. Çocuk eğer emiyorsa emziren kişiye ayva ve dövülmüş nar tanesi yedirmek de bir diğer uygulamadır:

“İçi gitmek ‘ilâcı oldur kim alıcı kavud eyleyeler ya almayı ya enârı. Üçünde birisinden (7) ayva suyıla vireler, yağu eyleyeler, karnına vuralar. Gül yağı, kimlûn anısûn, kerefis tohumı (8) döğeler gül yağıyla karnına vuralar ... (10) ...Eger süd emer oğlan olursa emzürene ayva yedüreler (11) sufûf-ı hâbb-ı rummân vireler.” (13b, 5-12)

Kabızlık: Peklik, amelsizlik, tuvalet ihtiyacını yapamamak da çocuk hastalıkları arasında sayılmıştır. Çocuk hastalıkları arasında en çok rastlanan hastalıklardan biri olan kabızlıkta, dışkılama sayısının azalması, dışkı kıvamının sertleşmesi gibi belirtiler bulunur (Çocuk Hastalıkları 2015: 14). Bu hastalığın tedavisi için uygulanan geleneksel tıp uygulamaları eserin 13b sayfasında anlatılır. Çocuk eğer emiyorsa kabızlığın sebebi süttten, emmiyor ise yediği gıdadandır. Çocuğun ateşi varsa sıçan dışkısını fitil hâline getirip kullanmak eserdeki tedavi yöntemlerinden biridir. Bunun dışında hasta çocuğun göbeğine sığır ödö, deve tabanı veya bal ile deve tabanı karışımlarının yakı hâline getirilerek sürülmesine eserde yer verilir. Sıklamen günümüzde genelde süs bitkisi olarak kullanılsa da müshil edici, parazitleri giderici etkileri bulunur (Koç 2002: 331).

“...‘ilâcı (14) oldur kim sıçan bokın şâf eyleyeler, götördeler. Emzüren gıdâsın kabz eyler (15) nesneden şakına... Bir dağı oğlanın göbeğine sığır ödöyle buhur-ı meryem yağu ideler. Bir dağı (17) buhur-ı meryem balla yağu eyleyeler vuralar.(1)” (13b, 12-17, 14a-1)

Eserin 16a sayfasında zor olmak şeklinde belirtilen kabızlığa ise eserde tere ve kimyonun sığır yağıyla karıştırılıp az miktarda içirilmesi, etki etmezse soğuk su ile bir daha içirilmesi önerilir. Ayrıca reyhan ve pire otu tohumları ile ayva çekirdeğinin bal kıvamına getirilerek yedirilmesi; bundan başka hatmi bitkisinin temizlendikten sonra kabuğuyla beraber suyunun çıkarılıp içirilmesi tavsiye edilir.

Diş Eti Kaşınması: Çocuklarda 6-8 aylıkken çıkmaya başlayan dişler, diş eti kaşınmasına sebep olur. Eserde büyük bir hastalık olarak gösterilen diş eti kaşınmasının belirtisi olarak çocuğun gördüğü nesneyi ısırma istemesi, burnunu ve yüzünü bir yerlere sürüp ağlaması gösterilmiştir. Dişin çıkacağı yerleri mum yağıyla, kokmuş et ile ovma, ağzı, az tuzlu suyla yıkamak eserdeki çocuğun diş çıkarırken yaşadığı sıkıntıyı gidermek için yapılacak uygulamalardandır.

Çocuk diş çıkarırken büzülen veya genişleyip uzayan sinirlere zambak, susam, şebboy yağları sürmek yaşanan sancıyı azaltır. Eserde kına yağının hazmı zor olduğu için az kullanmak gerektiği belirtilir. Beyaz mum çiçeği ve menekşe yağı karışımının diş etlerine sürülmesi, başın zeytin ve menekşe yağlarıyla yavaş yavaş ovulması da önerilen uygulamalar arasındadır:

“Diş yeri gicimek ‘ilâcı oldur kim mum-rûğânile ovalar, katı ovmayalar birkaç kez ovalar. (3) Bir dağı koğmuş etile ovalar. Ağzını azacuk duzlu suyıla yuyalar (7)... Bir ‘ilâc dağı arı ak mûmıla benefşe yağın (9) mûm-rûğân eyleyeler ovalar ağıl (10) ağıl” (14a, 3-10)

Öksürük-Nezle: Solunum yolu hastalıklarının en önemlilerinden biri olan öksürük özellikle çocuklarda sıkça görülür. Eserde yeni doğan bir çocukta görüldüyse önerilen terkiplerden biri havuç, kimyon, ayva çekirdeğinin sıvı bir macun hâline getirilerek banyodan çıkan çocuğa yedirilmesidir. Çocuk eğer emiyorsa emziren kişiye bu karışımı yedirmek gerekir. Bal ile dili ovma, çocuğun boğazına parmak sokarak balgamını çıkartmak öksürüğün giderilmesine fayda sağlayan uygulamalar olarak eserde ifade edilir.

Arap zamlı, geven otu, ayva çekirdeği ve meyan kökünü beyaz şekerle dövüp sığırdili bitkisi ile karıştırarak her gün iki üç nohut büyüklüğünde anne sütü ile vermek

önerilen uygulamalardandır. Meyan kökünün, balgam söktürücü ve göğüs yumuşatıcı etkisi eski devirlerden beri bilinmektedir (Sucu 1988: 218).

“(12) Bir nice hâkîmler eyitdi: Dilini balla (13) şığayalar andan sonra boğazına barmak soğalar balgam kusa. Bir nice hâkîmler eyitdi: (14) amğ-ı ‘arabî, kitre, ayva çekürdegi, buyan ak şekerle döğilmiş karışmış şığır dili (15) şuyile yoğuralar. Her gün iki ya üç nohud miqdârınca emzüren südiyle, eger emmezise (16) incâri işlanmış suyla ezeler, içüreler.” (14a, 13-17)

Nefesi Zor Almak: “Çocuklarda nefes darlığının sebepleri arasında üst solunum yolu enfeksiyonları, çocuğun boğazına bir cismin kaçması, astım gibi faktörler sayılabilir.” (<https://www.florence.com.tr/>) Nefes yoluna balgam gelmesi ile zorla nefes almak şeklindeki hastalık olarak anlatılmıştır. Eserde keten tohumunun şekerle dövülmesiyle oluşturulan karışımı çocuğa yalatmanın bu hastalığa tedavi sağladığı belirtilir:

“Nefesini katı alır ‘ilâcı oldur kim kettân tohumun dögeler şekerle yaladalar ve dahı öksürük (2) ‘ilâcın ideler.” (14b, 1-3)

Pamukçuk (Aft): *Candidaalbicans* isimli mantarın ağız içinde birikmesiyle ortaya çıkan bir hastalıktır. Genellikle dil üzerinde ya da yanak içlerinde kremi beyaz lezyonlar oluşmasına neden olur. Yeni doğan bebeklerde yaygın olarak rastlansa da bir yaşına kadar tüm bebeklerde görülebilir (Çocuk Hastalıkları, 2015:11).

Eşref bin Muhammed, eserinde pamukçuğun üç çeşidinin olduğundan bahsetmektedir. Siyah olanı safra sebebiyle olup ölümcül olduğu; kızıl olması kanın çokluğuna işaret ettiğini belirtmiştir. Kızıl olanının tedavisi için sumak, gülkurusu, kuru kişniş, kuru sığırdili otu karışımının içilmesi gerektiği, ayrıca çivit, mazı ve sumak karışımı; gülkurusu, pire otu tohumu, ekşi nar kabuğu karışımının da önerilen terkipler arasında yer aldığını bildirmiştir.

Pamukçuk beyaz ise pamukçuğun olduğu yer bal ile silinip sığırdili otu dövülerek suyunun kara bal ile karıştırılarak ağza sürülmesinin beyaz pamukçuğu gidereceği tavsiye edilmiş, kızıl pamukçuk için ayrıca gül ve menekşe yağları kullanmanın pamukçuğun giderilmesine katkı sağlayacağı; ağızda yanma varsa marul dövülüp suyunun ağza akıtılmasının da etkili bir tedavi olduğu dile getirilmiş bu da aşağıdaki cümlelerle söylenmiştir:

“Ağ olursa ‘ilâc oldur kim (8) balla sileler lisânü’s-sevr döğüb sıkalor suyn balla ağzına dürteler. Kızılına (9) ‘ilâc gül yağı, benefşe yağı dürtmek eyüdü. Eger ağzınun harâreti (10) varise marulı döğüb suyn ağzına tamzuralar.” (14b, 8-9)

Göz Şişmesi: Çocukta göz şişmesi çeşitli sebeplere bağlı olarak meydana gelebilmektedir. Eserde göz şişmesinin tedavisi için göz kapağına, topalak bitkisi süt ile ezilerek sürülmesi, papatyanın kaynatılıp yüz bu suyla yıkanması ve bunlar dışında gelincik ve topalak bitkisinin ezilerek göz üstüne koyulması göz şişliğine iyi gelecek uygulamalar olarak eserde belirtilir:

“Gözleri şişer ‘ilâcı oldur kim gözinün kabağına huzaı südile ezeler (5) dürteler. Bir dürlü dahı babadya kaynamış suyla yüzün yuyalar. Bir dahı māmīsāyı (6) huzaıla şâf eyleyeler, kurıduktan sonra taş üzerinde ezeler, gözine (7) koyalar.” (15a, 5-8)

Bedenin Kızarması: Vücutta ara ara oluşan kızarıklıklardır. Eserde, çocuk eğer emiyorsa emen kişiden kan alıp ona cevav yedirmek gerektiği belirtilir. Bedeni kızaran çocuğa nar suyu, semizotu bitkisinin sütü, gül suyu, salatalık tohumu sütünden birinin içirilmesi, sıcak yiyecek vermekten, helva ve et yedirmekten birkaç gün kaçınmak gerektiği de eserde tavsiye edilmektedir.

Uygulanan tedbirlerden sonra düzelme olmazsa bir miktar kâfur otu verilebilir, eğer olmazsa yaş kamış dövülerek suyu çocuğun başına ve ayağının altına sürülerek çocuğun terlemesinin sağlanması da tavsiye edilen uygulamadır.

“Bedeni kızar ‘ilâcî emerise emzürene buyurular (11) kan alub cevav yedürelər. Enâr suyn, tohmekân südin, cüllâb, hıyar tohumı südin (12) gâh birinden gâh birinden içürelər. Eger olmazise (15) yaş kamışı dögeler suyn ayağı altına, depesine dürteler derlede.” (15a, 11-16)

Karın Ağrısı: Bebeğin yediği gıdayı sindirememesine bağlı olarak ortaya çıkabilecek olan bu hastalığın belirtisi göbeğin burulmasıdır. Bu ağrıların giderilmesi için eserde karna sıcak su koymanın dışında haşhaş yağının ve mumun eritilerek karna sürülmesi önerilir. Bu karışım çok sıcak olmamalıdır. Bunun dışında kekik, kimyon ve çakşır otu karıştırılır, sıçankulağı otunun suyuyla bu karışım ezilerek çocuğun ağzına damlatılması da önerilen bir tedavi uygulaması olarak metinde yer almıştır.

“Göbek burmak ‘ilâcî karnına issi su vuralar. Şiruğanla mûmı (17) 15b erideler karnına dürteler, ... Bir dürlü dahı (1) şa‘ter, kimnûn, oğlan aşî beraber dögeler merzencûş suyla iki çekirdek (2) ezeler ağzına şamzuralar ya‘nî içürelər.” (15a, 16-17; 15b, 1-3)

Şiddetli bir şekilde aksırmak: Hastalığın sebebi çevre kaynaklıysa toz, tütün gibi keskin kokulardan çocuğu uzak tutmak gerekir. Vücut kaynaklı ise sebebi verem olabilir. Çocuğun ateşi varsa soğuk yağlar ile başı ovularak soğutulur. Ateşi yoksa reyhan kurutulup hafifçe dövülür, burna ve başa sürülür:

“Becid akşurmak sebebi taşradan olursa (3) toz gibi tütün gibi tiz kôkular gibi anlardan sakınmak gerek. İçerüden olursa (4) başında verem olur. ‘İlâcî başî kızarsa şovuk yağlarla sovidalar eger kızmazsa (5) bazrucı kuridalar, yumşak dögeler, burnına, başına vuralar.” (15b, 3-6)

İsilik: “Bebeğin fazla sıcak tutulması, kat kat giydirilmesi sonucu ter bezlerinden yeterince ter atılamamasına bağlı gelişen kırmızı, deriden kabarık veya sivilce şeklinde döküntüler” (Bebek Bakımı, 2016:10) olarak tanımlanan isilik eserde üçe ayrılır. İsilik eğer siyah ise tedavisi zordur. Kızıl ya da beyaz ise suya mersin yaprağı ve kırmızı gül katılarak isiliğin olduğu yer bu su ile yıkanır. Bu bitkilerin yağını isilik olan yere sürmek de tedavi yöntemleri arasındadır:

Göbeği Çıkmak: Günümüzde göbek fıtığı olarak adlandırılan bu hastalık, “göbek kordonunun çıkış yerinde karın duvarındaki zayıflıktan kaynaklanan fitik çeşididir.” olarak bilinmektedir. (<https://www.baskenthastaneleri.com>) Ağlama, ıkınma sonucu çıkan göbeği tedavi etmek için eserde anasonun dövülüp yumurta akıyla karıştırılmasıyla hazırlanan karışım keten bezine sürülerek göbeğe bağlanması önerilmektedir.

Bunun dışında acı bakla ve şarapla ıslatılan frenk maydanozu yoğurularak göbeğe sürülmesi; Frenk maydanozu, servi kabuğu, servi yemişi, sabırlık otu ve akasya karışımının göbeğe sürülmesi de eserdeki terkipler arasında bulunur:

“Göbegi çıkar ‘ilâcî nânḥuvâhı dögeler, yumurda ağıyla vuralar. Kettân beziyle (9) bağlayalar. ... Bir dahı mürri serv ağacı kabı serv yimişi, şabr aḳaḳıya dögeler üzerine (11) vuralar.” (15b, 8-12)

Uykusuzluk: “Süt çocukluğu döneminde bebeklerin, geceleri geçici ve kısa süreli olarak sık uyanması yaygın görülen bir durumdur.” (Özer vd., 2013: 172) Eserde çocuğun uykusuzluğunun giderilmesi ve rahatlatılması için yakı hâline getirilmiş bir terkip sunulur. Marul tohumu ile haşhaş tohumu dövülerek sürme hâline getirilir. Bu karışıma menekşe yağı veya menekşe eklenerek kaynatılır. Çocuğun şakağına, başına bu

karışım sürülür. 18. yy'da yazılmış olup çocuk hastalıkları ile ilgili bölüm içeren Nüzhetü'l-Ebdân fî Tercemet-i Gâyeti'l-ûtân adlı eserde de benzer tedavi yöntemlerinin olduğu göze çarpar (Acıduman ve İlgili, 2015:121).

“Uykusuzluk ‘ilâc oldur kim (14) marul tohumun haşhaş tohumun gâyet döğüb sürme gibi elerler, benefşe yağıyla (15) ya benefşe kaynadurlar. Şuyla yoğururlar iki tuluşına depesine dürterler.” (15b, 14-16)

Kusma: Hazâinu's-Sa'âdât'ta kusmaya karşı önerilen terkiplerden biri karanfilin dövülüp tatlı elma suyuyla içirilmesidir. Bunun dışında nanenin arpa suyuyla kaynatılıp çocuğa içirilmesi önerilir. Kuru nane ile fıstık kabuğunun dövülerek, suyla beraber içirilmesi şeklinde bir karışım da eserde yer alır.

Bunlar dışında çocuk emiyorsa emziren kişiye pekmez veya demirhindi yedirilir. Süt veren kadının sindirimi zor, gaz yapan yiyeceklerden uzak durması gerektiği de eserde ifade edilmiştir:

“Kusağan olur (17) 16a ‘ilâcî karanfûl döğerler, tatlu alma şuyıla içürürler. Bir dahı na'nâyı arpa şuyında (1) kaynadurlar, içürürler. ... Eger emer oğlansa emzürene nârdânk aş, ya temürhindî aşın yedürürler. (3) Gıc şişer, yel eyler nesnelerden perhiz iderler.” (16a, 1-4)

Boğaz Şişmesi: Üst solunum yolları hastalıklarının belirtilerinden biri olan boğaz şişmesinde boğazı fitille yumuşatmak gerekir. Çocuğundili dut şarabıyla ıslatılmalı, çocuğa tatlı ve ekşi yiyecekler vermekten kaçınılmalıdır:

“Boğazı şişer ‘ilâcî şafîla tabî‘atın yumuşadurlar. Tut şarâbıyla dilin (6) ısladurlar gıdâsın tatlıdan katı ekşiden saklarlar.” (16a, 6-7)

İkınma Sonucu Makat Çıkması: “Rektumun yani kalın bağırsağın son kısmının değişik sebeplerden dolayı anüsten dışarı çıkmasına rektal prolapsus denir. En sık 1-3 yaş arasında görülür.” (<https://drhuseyinkilincaslan.com/>) Makat çıkmasına Nüzhetü'l-Ebdân fî Tercemet-i Gâyeti'l-ûtân adlı eserde (Acıduman ve İlgili, 2015:121) sebep olarak makattaki kasların gevşemesi, soğuk, dizanteri, sıcak gibi etkenler gösterilir.

Eserde önerilen tedavi; nar kabuğu, yaş mersin, parlak kırmızı pelit ağacı kabuğu, gülkurusu, geyik boynuzu bitkisi ve mazının palamut suyu ile kaynatılarak çocuğun çıkan yerinin günde birkaç kez yıkanması şeklindedir. Ayrıca şap, yabani gül ve mazi kaynatılıp ıslatıldıktan sonra çocuğun bunun içine oturtulması da bir başka tedavi olarak verilmiştir:

“Yayası çıkar iginmekden ‘ilâcî enâr kabı (8) yaş mîrsin belluñ kızılca kabı kuru gül ulu geyik boynuzu göyünmiş (9) mâzû ya palamut suyla kaynadalar. Oğlancuğ ol çıkan yerini günde bir (10) kaç kez anuñla yuyalar.” (16a 8-12)

Midede Kurt Olması: Eserde bu kurtların kiminin beyaz kiminin kızıl renkte olduğu belirtildikten sonra ayva çekirdeği ve suyu, hastalığı tedavi etme amacıyla önerilir. Ayva çekirdeği su yerine süt ile ıslatılarak da içilebilir. Çocuğun midesi üzerine pelin otu sürülebilir. Pelin otu günümüzde de strese bağlı oluşan mide ağrılarınin tedavisinde kullanılır. Mide ağrısına iyi gelme, hazmı kolaylaştırma, midedeki şişliği alma gibi özellikleri vardır (Koç, 2002:300), (Oğuz, 2005: 376). Ege bölgesinde defne otuyla beraber kaynatılıp sabahları aç karnına içilerek veya avuç içinde yuvarlanıp su ile yutularak bağırsak parazitlerinin tedavisinde kullanılır (Sucu, 1988: 212).

Eserdeki bir diğer tedavi andız otuyla sağlanır. Bronşitte, soğuk algınlığında ve pek çok hastalıkta kullanılan andız otu toz hâline getirilip balla karıştırılarak yenildiğinde kurt düşürücü etkisi vardır (Koç, 2002: 106-107). Zerdeçalla dövülmüş şeker suyunun karıştırılarak her gün az miktarda içilmesi de bu hastalığa önerilen terkiplerdendir:

“Mi‘desinde kurd olur kimi aķca kimi kıızılca, kimi yaşı yaşı (16) ... Eger uşacuk kurd olursa rāsen kim andūz (1) dirler. Zerdecūbla beraber dōğilmiş ikisi ķadar şeker şuyıla içüreler. Günde (2) bir dāng üç güne degin şifā ola İn-şā'Allahü Te‘āla” (16a, 16-17, 16b, 1-3)

Sonuç

15. yüzyılda yazılan tıp metinlerinden olan Hazâinu's-Sa'âdât'ta dile getirilen geleneksel tıp uygulamalarının günümüz halk hekimliğinde de benzer şekilde kullanılıyor oluşu, modern tıba aykırı olmayan uygulamalar olması 15. yüzyılda yazılmış bir eserle ulaşılan tıbbi bilgiyi de gözler önüne sermektedir. Eserde, sağlığı korumaya yönelik uygulamalar yanında, hastalıkların tedavisine yönelik uygulamalar da işlenmiş çeşitli ilaçlar, terkipler ortaya konulmuştur.

Sağlığı korumaya yönelik uygulamalar, doğum öncesinde çocuğun sağlığını korumak için annenin sağlığını korumaya, doğumdan sonra ise çocuk emiyorsa anneye, emmiyorsa çocuğun kendisine yöneliktir uygulamalardır.

Doğum öncesindeki uygulamaları, çocuğun vücudunda hasar oluşmaması için annenin bedensel hareketlerine, annenin davranışlarının çocuğun mizacına etki ettiği düşüncesiyle annenin davranışlarına, çocuğun gelişimine etki etmesi nedeniyle de annenin beslenmesine yönelik uygulamalar olarak sınıflandırmak mümkündür.

Eserde hastalıkların tedavi edilme yöntemleri arasında, hayvansal veya bitkisel çeşitli terkiplerin hastaya ağız yoluyla verilerek, yakı hâline getirilip rahatsız olan yere sürülerek kullanıldığı görülür. Bunun dışında çeşitli yağlarla rahatsız olan bölgelerin ovulması yoluyla ve az miktarda da madensel kökenli ürünleri kullanarak hasta sağaltılmaya çalışılır. Diş eti kaşınması, karın ağrısı, pamukçuk, göz şişmesi, ateşlenme, uykusuzluk, isilik, makat çıkması gibi rahatsızlıklarda dışarıdan müdahale olarak sayabileceğimiz yakı, macun ve yıkama ile tedavi etme yöntemleri daha yaygındır. Maden menşeli uygulamaları oluşturan şap, kurşun oksidi ve kan taşı ağız yoluyla değil buhar, yakı gibi uygulamalarda kullanılmasıyla göze çarpar.

Hastalıkları tedavisi noktasında bitkiler ve onlarla oluşturulmuş malzemelerin sayısı diğer unsurlara göre çoğunluktadır. Bir araya getirilerek kullanılan pek çok bitki türü günümüzde de hem tıbbın hem de alternatif tıbbın kullandığı malzemeleri oluşturur. Eserde gül ve gülden yapılan terkipler oldukça fazladır. Anneyi veya çocuğu iyileştirme amacıyla baharat olarak kullanılan kekik, kimyon, reyhan, nane, karanfil, kişniş, sumak gibi bitkilerin kullanımı sebze ve meyve olarak adlandırılan gıdalara göre daha çoğunluktadır.

Bitkiler kurutularak, yağı veya suyu çıkarılarak terkiplerde kullanılır. Gül, zambak, susam, şebboy, zeytin, menekşe ve haşhaş yağları Hazâinu's-Sa'âdât'ta yumuşatıcı, ateş alıcı, kaşınmayı giderici etkileriyle kullanılmıştır. Eserde salatalık, marul, haşhaş gibi bitkilerin tohumundan; pelit, fıstık, servi, nar gibi bitkilerin ise kabuğundan faydalandığı görülmüştür.

Koyun, sığır, şişek, tavuk, oğlak etlerinin yanında tavşan beyni, kokmuş et, tavuk yağı, sıçan dışkısı, sığır ödü gibi hayvansal ürünlerin kullanımına da eserde tedavi amaçlı yer verilmiştir.

Kaynakça

- Acıduman, Ahmet-Önder İlgili (2012). "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Tıbbında Çocuk Hastalıkları İle İlgili Bir Bölüm İçeren Önemli Bir Türkçe Eser: Nüzhetü'l-Ebdân Fî Tercemet-i Gâyeti'l-İtkân", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, C 55, S 2, s. 110-125.
- Aça, Mehmet (2001). "Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: "Tuzlama", *Millî Folklor*, S 52, Yıl: 13, s. 93-100.
- Bilir, Şule (1975). *Ana ve Çocuk Sağlığı*. İstanbul: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Boratav, Pertev Naili (2015). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
- Çelen, Raziye ve Fatma Taş Arslan (2018). "Bebeklerde Diş Çıkarma Süreci ve Bu Süreçte Karşılaşılan Sorunlara Yönelik Uygulamalar", *Güncel Pediatri Dergisi*, C 16, S 2, s. 181-186.
- Çocuk Cerrahi Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri, (25.09.2019). (https://www.baskenthastaneleri.com/uploads/images/adana/cocuk_cerrahi.pdf).
- Çocuk Gelişimi ve Eğitimi, Çocuk Hastalıkları (2015). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara. (Erişim Tarihi: 25.09.2019). (http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/%C3%87ocuk%20Hasta%C4%B1klar%C4%B1.pdf).
- Çocuklarda Göbek Fıtığı (2019). (Erişim Tarihi: 25.09.2019). (<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/cocuklarda-gobek-fitigi/#genel-tanitim>).
- Çocukta Nefes Darlığı, (Erişim Tarihi: 20.09.2019), (<https://www.florence.com.tr/cocukta-nefes-darligi>).
- Emzirme Rehberi, (Erişim Tarihi: 22.09.2019). (<http://gaziemzirmedestekmerkezi.gazi.edu.tr/posts/view/title/emzirme-rehberi-138613?siteUri=gaziemzirmedestekmerkezi>).
- Gabain, A. Von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Giniş, T., Doğru, M., Özmen S., Bostancı, İ. (2010). "Çocuklarda Öksürük", *Çocuk Dergisi*, C 10, S 3, s. 110-115.
- İlhan, Nadir (2009). *Hazâinu's-Sa'âdât (İnceleme-Metin-Dizin Sözlük)*. Malatya: Öz Serhat Yay.
- Koç, Hüseyin (2002). *Bitkilerle Sağlıklı Yaşam*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Muslu, Gonca Karayağız-Candan Öztürk (2008). "Tamamlayıcı Ve Alternatif Tedaviler Ve Çocuklarda Kullanımı", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, C 51, S 1, s. 62-67.
- Oğuz, Burhan (2005). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri, Teknikleri, Müesseseleri, İnanç ve Adetleri 5, Halk Eczacılık ve Sağaltma Teknikleri*, İstanbul: Anadolu Aydınlatma Yayınları Vakfı Yay.
- Özer, E. A., İşeri, B., Aydın, Y., Tellioğlu, M., Sözen, G., Bakiler, Ali R. (2003). "Süt Çocukluğu Döneminde Uyku Bozuklukları", *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, C 13, S 3, s. 171-175.
- Özçelik, Nurşen Adak (2015). *Sağlık Sosyolojisi, Kadın ve Kentleşme*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rektal Prolapsus, (Erişim Tarihi: 22.09.2019), (<https://drhuseyinkilincaslan.com/rektal-prolapsus/>).

- Sağlık Hizmetleri, Bebek Bakımı (2016). Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Saygılı, O., Dai, A., Koçluk, Y., Mete, A. (2010). "Konjenital Katarakt", *Gaziantep Tıp Dergisi*, C 16, S 3, s. 6-8.
- Sever, Mustafa (2015). "Folk Medicine, Folk Healing", *Akademik Bakış Dergisi*, C 9, S 17, s. 181-192.
- Sucu, İkbâl (1988). "Ege Bölgesi Halk İlaçları", *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: 23-25 Kasım 1988, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 211-220.
- Şahin, Hatice (2007). "Câmi'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri", *Turkish Studies*, Volume 2/2 Spring, s. 570-602.

[INTERNATIONAL JOURNAL OF YUNUS EMRE SOCIAL SCIENCES]
RİDVAN BİN ABDÜLMENNAN'IN TERCEME-İ AHLÂK-I MUHSİNÎ'Sİ
TERCEME-İ AHLAK-I MUHSİNİ OF RIDVAN BİN ABDÜLMENNAN

Özet

Ahlak ilmi, insan yaşamının düzenlenmesinde ve kişinin karakterinin oluşmasında etkin rol oynamaktadır. Bundan dolayı ahlak konusu tarihin ilk dönemlerinden itibaren birey ve toplum hayatının içerisinde yer almıştır. Her dinin ve inancın kendine mahsus değerleri olduğu gibi İslam'ın da kendine özgü ahlaki esasları vardır. İslam inancına mensup toplumlarda ahlakın temel kaynağı dindir.

Klasik Türk edebiyatında dinî-ahlaki bahislere önem verildiği ve bu konuda birçok eser yazıldığı bilinmektedir. Bu dönemde telifi ahlak kitaplarının yanında Arapça ve Farsçadan tercüme edilen eserlerin sayısı bir hayli fazladır. Bunlar arasında Fars edebiyatının velud müelliflerinden Hüseyin Vâiz-i Kâşî'nin (ö. H 910/M 1504-1505) 900/1494-95 yılında kaleme aldığı *Ahlâk-ı Muhsinî* isimli eseri de yer almaktadır. Yazıldığı zamandan itibaren her asırda Türkçeye aktarılan kitabın tercümelerinden biri Rıdvan bin Abdülmennan tarafından yapılmıştır. Hayatı hakkında fazla bir bilgi olmayan yazarın, “çeşnigirbaşı” olarak görev yaptığı, ardından 982/1575 yılında “gurebâ-yı yesârağası”, kısa bir süre sonra da “ulûfeciyan-ı yemin ağalığı” vazifelerinde bulunduğu bilinmektedir. Rıdvan bin Abdülmennan, 1575 veya 1576 yılında tamamladığı *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*’sinde, Hüseyin Vâiz-i Kâşî’den tercüme ettiği esere büyük ölçüde sadık kalmıştır. Bu yazıda Rıdvan bin Abdülmennan hakkında bilgi verilecek ve *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî* adlı eser metinden alıntılar yapılarak tanıtılacaktır. Daha sonra eserde bahsi geçen ahlaki değerlerin günümüzdeki değerler eğitimi çalışmalarına sağlayacağı katkı hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Ahlak, Rıdvan bin Abdülmennan, Ahlâk-ı Muhsinî.

Abstract

The science of ethics plays an active role in the organization of human life and the formation of a person's character. Therefore, the issue of morality has always been included in the life of the individual and society since the first periods of history. As every religion and belief has its own unique values, Islam also has its own moral principles. The main source of morality is religion, in societies that belong to the Islamic belief.

It is known that in Classical Turkish literature, the importance is given to religious-moral bets and many works have been written on this subject. Besides the copyrighted ethics books in Classic Turkish literature the number of works translated from Arabic and Persian is quite high. Among these, there is a work named *Ahlâk-ı Muhsinî*, written in 900/1494-95 by Hüseyin Vâiz-i Kâşî (d. H 910/M 1504-1505), one of the authors of Persian literature. One of the translations of the book, which has been translated into Turkish every century was written by Rıdvan son of Abdülmennan. The writer, who did not have much information about his life, was chef in Ottoman Empire palace, and after that in 982/1575 he was the head of left infantry of king, and after a short time he was the head of the right cavalry soldiers. Rıdvan son of Abdülmennan remained loyal to the work he translated from Hüseyin Vâiz-i Kâşî in his *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, which he completed in 1575 or 1576. In this article, information about Rıdvan son of Abdülmennan will be given and the work named *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî* will be introduced by making quotations from the text. Then, information will be given about the contribution of moral values mentioned in the work to current values education studies.

Key Words: Classical Turkish Literature, Moral, Rıdvan bin Abdülmennan, Ahlâk-ı Muhsinî.

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KOYUNCU
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fkoyuncu06@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-0118-1566

Selma ATAÇ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
selmaatac94@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8404-5158

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
27.12.2020

Makale Kabul Tarihi
Article Accepted Date
30.12.2020

Makale Yayın Tarihi
Article Publication Date
31.12.2020

Araştırma Makalesi
Research Article

Atıf: Koyuncu, Fatih-Ataç, Selma (2020). “Rıdvan Bin Abdülmennan’ın Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî’si”, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 120-135.

Cite as Koyuncu, Fatih-Ataç, Selma (2020). “Terceme-i Ahlak-ı Muhsini Of Rıdvan Bin Abdülmennan”, *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 1(2), pp. 120-135.

Giriş

Arapça bir kelime olan ahlak, kişilerin davranışlarını düzenleyen ve toplum tarafından uyulması gerektiği kabul edilen kaideleri ifade eder. Bireyin ve toplumun davranışlarına yön veren ahlak ilkelerine tarihin her döneminde ve her toplumda rastlanır. Ahlaki kaidelerin oluşmasında inanç sistemlerinin doğrudan etkili olduğu muhakkaktır. Müslüman toplumlarda ahlakın temelini başta Kur'an ve hadisler olmak üzere dinî kaynaklar oluşturur. Özellikle Kur'an, Hz. Muhammed'in yüce bir ahlaka sahip olduğunu belirtmiş ve onu güzel ahlak örneği göstererek bir model oluşturmuştur.¹

Hz. Peygamber'in model olmasına binaen hakimlerce ve âlimlerce Müslümanların dünyevi hayatlarını bina edecekleri esasların anlatıldığı ahlak kitaplarından müteşekkil hatırı sayılır bir külliyat oluşturulmuştur (Doğan 2017: 31). İslamın ilk yıllarında ahlaki emirler itikadi emirler gibi telakki edilmiş, hadis kitaplarında “Kitabü'l-edebe”, “Kitabü'l-birr” ve “Kitabü Hüsnî'l-hulk” gibi başlıklar altında ahlaka dair hadislere yer verilmiştir. Zamanla meydana gelen ilmî, fikrî ve sosyal gelişmeler ahlak konusunda müstakil eserlerin yazılmasını gerektirmiştir. Arap edebiyatında hadislerde geçen adap bahisleri önemli bir tür haline gelmiş, fıkıh kitaplarında amelî ahlak konularına yer verilmiş ve edebî metinlerde ahlakla ilgili bahisler ele alınmıştır (Çağrı 1989: 3). Fars edebiyatında İslam öncesi dönemde ahlak kitaplarının en eski şekilleri olarak bilinen pendnamelere ve sonraki devirlerde ahlaki eserlere oldukça önem verilmiştir. Türk edebiyatında ilk yazılı metinler arasında yer alan Orhun Yazıtları'ndan itibaren pek çok eserde ahlaki öğütlere yer verildiği görülmektedir. Özellikle İslamın kabulüyle ahlâk konusunda manzum ve/veya mensur birçok eser kaleme alınmış, zengin bir literatür meydana gelmiştir.

Klasik Türk edebiyatı tarihinde kaleme alınan eserlerin muhtevası incelendiğinde dinî metinlerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Dinî, tasavvufi bir metin aynı zamanda ahlaki unsurları da barındırmaktadır. Bu bağlamda ahlaki bahislerin doğrudan veya dolaylı olarak birçok metne konu edildiği bilinmektedir (Levend 1972: 35).

Kur'an ve sünnetin, asli ve mutlak kaynak kabul edildiği ahlaki eserler belirli bir geleneğe dayanan kitaplardır. Klasik Türk edebiyatında ahlaki telif metinlerin yanında Arapça ve Farsçadan tercüme edilen eserlerin de önemli bir yekûn teşkil ettiği görülmektedir. İslam ahlakının bahis konusu edildiği kitaplar, esasen her Müslümana hitap edebilecek bir özellik arz ettiğinden yalnızca yazıldığı dil ile sınırlı kalmamış; aynı medeniyet dairesi içerisindeki pek çok farklı dile çevrilmek suretiyle tüm insanların istifadesine sunulmuştur. Bu bağlamda en fazla tercüme edilen metinler; ahlak ve adap kitapları, nasihatnameler, kırk hadis ve yüz hadis türünde (Sucu 2006: 125) kaleme alınan eserler olmuştur. İlk dönemde yapılan tercüme faaliyeti zamanla sanatsal bir hüviyet kazanmıştır. Hatta bazı ilave ve çıkarmalar yapılarak âdeta telifi eserlerin ortaya

¹ Mesela bk. “Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”, (*Kur'an*, Kalem, 68/4) “And olsun ki Resulullah, sizin için Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.” (*Kur'an*, Ahzab, 33/21).

konulduğu görülmektedir.

Agâh Sırrı Levend, tercüme eserleri şu dört grup altında değerlendirmiştir:

1. Aslını bozmamak için kelime kelime yapılan çeviriler,
2. Kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun olarak yapılan çeviriler,
3. Eserin konusu aktararak yapılan çeviriler,
4. Genişletilerek yapılan çeviriler (Levend 2008: 80).

Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'nin 900/1494-95 yılında kaleme aldığı *Ahlâk-ı Muhsinî* isimli eseri, Fars edebiyatında yazılmış önemli ahlak kitapları arasında yer alır. Müellif pek çok âlimi, şairi, ressamı himaye eden; Herat'ı bir kültür ve sanat merkezi hâline getiren Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın yakın dostu olması hasebiyle eserini sultanın oğlu Ebu'l-Muhsin'e ithaf etmiştir. *Ahlâk-ı Muhsinî* yazıldığı dönemden itibaren rağbet görmüş ve birçok dile çevrilmiştir.² Bu eserde ideal bir yöneticide olması gereken ahlaki vasıflar kırk olarak belirlenmiştir. Özellikle metinde kıssaları anlatılan şahıslar İslam büyükleri, Arap ve Fars edebiyatında önemli kabul edilen kişilerdir. Eser, bu yönüyle Sultan Baykara'nın oğlu Ebu'l-Muhsin'in ahlaklı ve iyi bir yönetici olması için âdeta danışmanlık vazifesi görmüştür (Koyuncu 2019: 54-56).

Ahlâk-ı Muhsinî, 16. asırdan itibaren pek çok defa Türkçeye tercüme edilmiştir. Eser, ilk olarak 1558 yılında *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî* adıyla Firâkî Abdurrahman Çelebi tarafından Türkçeye aktarmıştır. Kütahya'da kaleme alınan eser Şehzâde Bayezid'e sunulmuştur.³ Bu yüzyıldaki bir diğer tercüme "Azmi" mahlasını kullanan Pîr Mehmed (ö. 990/1582) tarafından 974/1566 yılında *Enîsü'l-ârifîn* adıyla yapılmıştır. Müellif esere bir hayli ilaveler yapmış, âdeta telifi nitelikte bir eser ortaya koymuştur. Nüshalarının çokluğuna bakıldığında, *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümeleri arasında en çok okunan ve rağbet görenin *Enîsü'l-ârifîn* olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Kanunî Sultan Süleyman dönemi defterdarlarından Ebulfazl Mehmed Efendi (ö. 971/1563-64) *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'yi emeklilik döneminde kaleme almıştır. Yazar eseri tercüme etmekteki maksadının hikâyeleri anlatmak ve ibareleri öğretmek olduğunu bildirir. Rıdvan bin Abdülmennan, *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesini 1575 veya 1576 yılında II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'ın isteği üzerine kaleme almıştır. Hocaşâde Abdülaziz

² Bu hususta 16. asrın meşhur âlim ve müderrislerinden Kınalızade Ali Çelebi (ö 979/1572), *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin yazımından yaklaşık yetmiş sene sonra 1564 yılında Şam'daki kadılık vazifesi sırasında kaleme aldığı *Ahlâk-ı Alâ'î* isimli eserinde bazı ahlak kitaplarının meşhur olduğunu söyler. *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin toplumda benimsendiğini ve *Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'den daha çok şöhet bulduğunu şu cümlelerle ifade eder: "... Ba'dehu fâsîh-i cihân ve belîg-i nüktedân vâ'iz-i hita-i Horâsân Mevlânâ Hüseyin-i Vâiz, Mirza Muhsin bin Hüseyin Baykara nâmına *Kitâb-ı Ahlâk-ı Muhsinî* tasnîf eyledi. Her çend esâlib-i mebânisi evvelkiler (*Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*) gibi tahkîkât-ı hikemiyye ve tedkîkât-ı ilmiye üzerine müstemil değildir, ammâ çün terâkib ü me'ânisi vuzûh u zuhûr ile müttesim ve elfâz u ibârâtı levh-i uzûbet ü sühûlet üzre mürtesimdir. Kulûb-ı âmmede cây-gîr ve evvelkilerden ziyâde şöhet-pezir olmuştur." (Koç 2007: 32).

³ Bk. Mehmet Avçın, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî (1b – 99a) (İnceleme – Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2011.

⁴ Bk. Fatih Koyuncu, *Enîsü'l-Ârifîn Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019; Fatih Koyuncu, "Ahlâkî Eğitim Rehberi Olarak Azmi Pir Mehmed'in Enîsü'l-Ârifîn'i", *Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi*, 2015, 8/41, s. 241-258.

Efendi, Sultan I. Ahmed'in emri üzerine 1612 yılında eseri *Ahlâk-ı Sultân Ahmedî* adıyla aslına sadık kalarak tercüme etmiştir.⁵ *Ahlâk-ı Muhsinî*, 17. yüzyılın tanınmış âlim ve mutasavvıflarından Mesnevi şârihi Sarı Abdullah'ın oğlu Ömer Efendi tarafından Sultan II. Osman zamanında Türkçeye aktarılmıştır. Ömer Efendi, *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesini 1030/1621 yılında tamamlamıştır.⁶ Osmanzâde Tâib, *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi muhtasar olarak tercüme etmiştir. III. Ahmed'e sunduğu bu esere *Ahlâk-ı Ahmedî* ismini vermiştir.⁷ *Ahlâk-ı Muhsinî*, 1965 yılında Ragıp İmamoğlu tarafından *İyilerin Ahlâkı* adı altında eksik bir şekilde Türkçeye aktarılmıştır.⁸ Son olarak 2019 yılında Murat Demirkol, Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir nüshayı esas alarak eseri Türkçeye çevirmiştir.⁹ *Ahlâk-ı Muhsinî*, Klasik Türk edebiyatı tarihinde kaleme alınan bazı ahlak kitaplarına da kaynak olmuştur. Mesela, Nişancı Celalzade Mustafa, *Mevâhibü'l-hallak fî Meratibi'l-ahlak* adlı eserinde *Ahlâk-ı Muhsinî*'den istifade etmiştir. Çoğu bölüm adı, eserle aynı olup bazı baplarda *Ahlâk-ı Muhsinî*'de yer alan izahlar ve hikayeler birebir aktarılmıştır.¹⁰ Yine *Ahlâk-ı Muhsinî*, Bostanzade Yahya'nın *Miratü'l-ahlak* adlı eserine de kaynak olmuştur.¹¹

1. Rıdvan bin Abdülmennan ve *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'si

Müellif hakkında kaynaklarda fazla bir bilgiye rastlanmamıştır. Nerede ve ne zaman doğduğu bilinmeyen Rıdvan bin Abdülmennan, kaynaklarda verilen bilgilere göre Enderunludur. Çeşnigirbaşı olarak görev yapan mütercim, 982/1575 yılında gurebâ-yı yesâr ağalığı, daha sonra ulûfeciyân-ı yemîn ağalığı görevlerinde bulunmuştur.

⁵ Bk. Hüseyin Altınpay, *Hocazâde Abdülaziz Efendi Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi Fatih Ktp. 3467 (1A-60B)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2008; Osman Peker, *Hocazâde Abdülaziz Efendi ve Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (İnceleme- Metin vr. 61a-165b)*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2010; Muhammet Dilek, *Hocazâde Abdülaziz Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (Süleymaniye Ktp. Fatih Bl. nu. 3467, vr.166a-277b)*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2014; Semra Çörekçi, *A Tribute to Kingly Virtues of Sultan Ahmed I (r:1603-1617): Hocazade Abdülaziz Efendi (d.1618) and His Ahlak-ı Sultan Ahmedî*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

⁶ Bk. Esra Yılmaz Bozo, *Ahlâk-ı Muhsinî: Metin-İnceleme (1A-98B)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2019; Fatma Hilal Kurt, *Ömer Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi: Metin- inceleme (98-b – 198-a)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2019.

⁷ Bk. Murat Turğut, *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlâk-ı Ahmedî İsimli Eseri (İnceleme-Metin-İndeks)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Diyarbakır, 2019.

⁸ Bk. Ragıp İmamoğlu, *İyilerin Ahlâkı*, Doğu Matbaası, Ankara, 1965.

⁹ Bk. Murat Demirkol, *Ahlâk-ı Muhsinî Kâşifi'nin Ahlâk Kitabı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.

¹⁰ Bk. Koca Nişancı Mustafa b. Celâl, *Mevâhibü'l-hallak fî Meratibi'l-ahlak*, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0020, 362 vr.

¹¹ Bk. Nurgül Sucu, *Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Mir'âtü'l-Ahlâk'ı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

Müellifin vefat tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.¹² Ayrıca tarihî bir vesikada 1649 yılında Yıldırım Bayezid vakfı mütevellisi Rıdvan Ağa İbn Abdülmennan adında bir kişinin mahkemeye müracaat ederek vakıf kapsamında bulunan cami, türbe, medrese ve bimarhanenin onarılması için keşif yapılmasını talep ettiğine dair bir bilgi vardır¹³ (Yılmaz 2017: 44). Bahsi geçen bu kişinin *Tercüme-i Ahlâk-ı Muhsinî* sahibi Rıdvan bin Abdülmennan ile aynı şahıs olduğunu söylemek biraz güçtür.

Yazar, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'yi Sultan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'ın arzusu üzerine kaleme almıştır. Eserden tercümenin yazım tarihi ile ilgili bazı bilgiler edinilmektedir. Müellif metnin giriş bölümünde eserini, 22 Aralık 1574'te tahta çıkan III. Murad'ın saltanatı zamanında yazdığını, “es-sultân ibnû's-sultân Sulţân Murâd Hân bin Sulţân Selîm Hân bin Sulţân Süleymân Hân” ifadesiyle belirtir. Yazar, ayrıca *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*'nin “Hâtime” bölümünde eseri Türkçeye aktarmaya başladığı zaman gurebâ ağalığına getirildiğini ve kısa bir zaman sonra metni tam bitirmeden ulûfeciyân-ı yemîn ağalığına görevlendirildiğini, “...tesvîd ü tahrîri tamâm olunmadın ‘ulûfeciyân-ı yemîn ağalığı müyesser olmuştur.” ifadeleriyle bildirmektedir. Gureba ağalığına 1575 yılında getirilen Rıdvan bin Abdülmennan'ın eserini 1575 veya 1576 yılında tamamlamış olması kuvvetle muhtemeldir.

Rıdvan bin Abdülmennan eseri kaleme alma sebebini izah ederken bazı hususlara dikkat çeker. *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin ahlak kitapları arasında meşhur olduğunu ve eserde padişahlar için gerekli olan bazı vasıfların anlatıldığını belirtir. Fakat *Ahlâk-ı Muhsinî* Farsça yazıldığı için bu dili bilmeyenlerin eserle ilgi kuramayacaklarını ve kitaptaki güzelliklerden istifade edemeyeceklerini belirtir. Müellif, İsmihan Sultan'ın talebi doğrultusunda eseri tercüme etmeye başladığını şu ifadelerle anlatır: “...*Ahlâk-ı Muhsinî* ile müsemma olan kitâb niçe dürer-i tahkîkâta ve güher-i tedkîkâta şâmildür ve selâtin-i nâmdarlara lâzım olan mühimmât u sıfâta câmi'dür. Ve zârâ'if-i hikâyâta ve leţâ'if-i vâkı'âta müstemil olmağla kulûb u tıbbâ'da câygîr ve cümle ahlâk kitâblarından zamânda meşhûr-pezîr olmuştur. Lîkin zebân-ı Fâris ile tamâmcâ münâsebeti olmayanlar dürer-i fevâ'idinden ve gurer-i mezâ'idinden behremend olmadıkları cihetden şâhibetü'l-hayrât ve râbitatü'l-hasenât el-mevşûfetü bi-ekârimi'l-ahlâk ve eḥâsinü's-sıfât Râbi'atü'z-zamân ve Fâtımatü'd-devrân netice-i âl-i 'Osmân a'nî bihâ Ḥazret-i İsmihân Sulţân binti Sulţân Selîm Hân edâma'llâhu sa'âdetehâ ve iḳbâlehâ ilâ intihâi'z-zamân ve bevvâ'e âbâ'ehâ a'lâ ğurefi'l-cinân ol kitâbuñ terceme olmasını bu bende-i ḥaḳîr el-mültecî-i ilâ rahmeti Rabbihi'l-müste'ân Rıdvân bin 'Abdü'l-mennân

¹² Mehmet İpşirli, Selânikî Tarihi, C 1, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 103; Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmanî, C 5, haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1387.

¹³ Ayrıca Rıdvan Ağa bin Abdülmennan'ın vâkıfı olduğu iki adet vakfiye kaydının bulunduğu bilinmektedir. Bk. İsmail Kurt, Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, s. 143.

bendelerine fermân olunmağın emr-i 'âliyelerine imtişâl olundu..." (Rıdvan bin Abdülmennan, vr. 3a-3b).¹⁴

Yazar, *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi Türkçeye aktarıırken arkaik kelimelerden ve süslü ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır. Sadece eserin giriş kısmında süslü nesri tercih etmiş, devamında ise orta nesir örneği olacak ifadelere yer vermiştir. Metinde "olavuz, kanden, kankı, ancılayın" gibi Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kelimelere ve ek kullanımlarına yer vermiş, kendisine ait bazı manzum parçaları eklemiştir. Müellif, "Hâtıme" bölümünde *Ahlâk-ı Muhsinî*'yi Azmî Pîr Mehmed'in de tercüme ettiğini; fakat onun eserinde fesahat ve belagatin muğlak mana üzerine bina edildiğini, bundan dolayı herkesin anlam çıkaramayacağını şu ifadelerle dile getirmiştir: "... ve mevâlî-i 'izâmdan niçe kimesneler te'lîf-i kitâba tâlib ve hüsn-i hitâba râğib olup bu risâlenüñ meymenet-i ciheti içün işbu kitâbı me'hâz idinmişlerdür. Cümleden birisi, faḥru'l-'ulemâ Mevlânâ 'Azmî Efendi *Enîsü'l-Ârifîn* adlu risâle te'lîf idüp bu sülûka sâlik olmuşdur; ammâ tarîḳ-i mecma'ı ihtiyâr idüp bu kitâbuñ ba'z-ı kelâm-ı dürer-bârını iktîşâr idüp terk eylemişdir ve yâdında olan eḥâdiş-i Nebeviyye'den ve kelimât-ı ekâbirden ve ebyât-ı eş'âr-ı şu'arâdan münâsebetle getirüp tesvîd ü taḥrîr eylemişdür. Lîkin feşâḥat u belâḡati muğlak ma'nâ üzerine olmağın herkes anuñ istiḥrâcına mâlik ü ḳâdir degüldür." (Rıdvan bin Abdülmennan, vr. 175b). Müellif her ne kadar bu cümleleri sarf etse de elli beş nüshası tespit edilen *Enîsü'l-ârifîn*, en fazla rağbet gören ve methedilen bir *Ahlâk-ı Muhsinî* tercümesidir. Rıdvan bin Abdülmennan'ın aslına riâyet ederek yaptığı tercümenin iki nüshası tespit edilmiştir.¹⁵

Yazar, eseri nasıl tercüme ettiğini "Sebeb-i Terceme-i Kitâb" bölümünde genel olarak izah etmektedir. Buna göre tercümedeki asıl maksat hikayeleri kavratmak ve ibareleri öğretmektir. Bunun için mananın açıklanması ile yetinilip çeviriye *Ahlâk-ı Muhsinî*'nin dibacesinden başlanılmıştır: "Ve çünki ğaraż-ı aslî tefhîm-i ḥikâyet ve ta'lîm-i 'ibâretdür. Beyân-ı feḥvâ ile iktifâ olunup kitâb-ı mezbûruñ dîbâcesinden iftitâḥ olundu. Vâḳi' olan sehv ü ğalaṭ 'afv buyurulmaḳ me'mûl u mes'ûldür." (Rıdvan bin Abdülmennan, 3b-4a) Müellif eseri tercüme ederken bazı yerlerde manzum parçalar ilave etmiş ve bunları li-mü'ellifihî başlığıyla belirtmiştir. Burada Rıdvan bin Abdülmennan'ın metni nasıl çevirdiğini görebilmek için "Rıza" babındaki bir bölümü eserin aslından yapılan tercüme ile karşılatıracağız:

"Rızâ, kulun Cenâb-ı Hak'tan gelen her şeyden hoşnut olmasıdır. Kaza okuna rızâdan daha uygun bir siperin olmadığını bilmek gerekir. Kim rıza eşğine başını koyarsa kısa zamanda liderlik koltuğuna oturur. "Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı oldu." ayeti bu durumu ve "Kazaya rıza göstermek Allah'ın en büyük kapısıdır." nüktesi de bu sözü teyit etmektedir.

Önceden takdir edilmişse öğretim faydasız

¹⁴ Bu çalışmada metinden alınan örnekler için eserin Ankara Milli Kütüphanede bulunan 60 Hk 40 numaralı yazması tercih edilmiştir.

¹⁵ Bk. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nu. 980; Milli Kütüphane, 60 Hk 40.

Kulluk rıza ve teslimiyetten gayrı nafîle” (Demirkol 2019: 92).

Aynı parçayı Rıdvan bin Abdülmennan şu ifadelerle tercüme etmiştir:

“Rızā, Ḥudā-yı Rabbü’l-‘ālemīnün hoşnûdlığı üzerine olmaqdır. Ve daḥi ma‘lûm ola ki ḳazā yerine münāsib bir siper olmaz, illā rızā lāyık olur. Her bir ‘abd ki rızā āsitānında firūtenlik idüp ve bāb-ı teslîmde baş ḳosa elbetde (12a) ol kimesne mesned-i şadrda serfirāzlık birle cülûs eyler ¹⁶رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ bu ḥālün mü’eyyididir. Nitekim Ḥazret-i Ḥabīb-i ekrem şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem buyurmuşlardır:

¹⁷الرضا بالقضاء باب الله الا عظم

Beyt

تقدير چو سابقست تعلیم چه سود

”جزینده کی و رضا و تسلیم چه سود” (Rıdvan bin Abdülmennan, vr. 11b-12a).

2. Terceme-i Ahlāk-ı Muhsinî’de Yer Alan Bölümler ve Değerler

Hayata anlam kazandıran ve toplum hayatını yaşanabilir kılan en önemli unsurlardan biri değerlerdir. Bir toplumun varlığı, işleyişi ve devamlılığı açısından hayati önem taşıyan, doğrulukları o toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmiş temel ölçütlerden oluşan değerler, aynı zamanda fertlerin çevresinde olup bitenleri anlaması, anlamlandırması ve yorumlamasını sağlar. (Şener 2013: 2504). Toplumsal hayatın düzenli bir şekilde devamı için halkın geneli tarafından kabul edilen değerlerin yeni kuşaklara kazandırılması değerler eğitimi ile gerçekleşebilir. İnsanlar tıpkı düşünceleri ve ideolojileri öğrendiği gibi değerleri de öğrenir. Tarihî metinler bir toplumun temel taşı hükmünde olduğu için kadim eserlerden günümüz araştırmacıları da istifade etmelidir. Bu metinler insanoğlunun tecrübelerini kendisinden sonraki nesillere aktarma çabasının bir ürünüdür. Bu sayede geçmişten gelen bu mirasla hayatı sağlam bir zemine inşa etmek mümkün olabilir. Özellikle ahlaki metinler değerler eğitimi açısından önemli bir kaynak olarak görülmelidir. Bu tür eserler arasında yer alan Rıdvan bin Abdülmennan’ın *Ahlāk-ı Muhsinî* tercümesi yazıldığı dönemde toplumun genelinin istifade etmesi için kaleme alınmıştır.

Ahlāk-ı Muhsinî, tarihî ahlak metinleri arasında en fazla rağbet gören eserlerdendir. Özellikle farklı dillere tercüme edilen bu eserde bahisler işlenirken takip edilen yol günümüz ahlak ve değerler eğitimi araştırmaları için de önemli bir metod olacaktır. Kırk baptan oluşan eserde ibadet, dua, tevekkül, sabır, haya, iffet, siyaset ve şükür gibi konular ele alınmıştır. Metinde öncelikle işlenen kavram izah edilmiş, konuyla ilgili olarak ayet ve hadislerle yer verilerek savunulan ahlaki değerler dinî delillerle açıklanmıştır. Daha sonra çeşitli hikayeler, peygamber kıssaları, dört halifenin hayatlarından örnekler, bazı tarihî şahsiyetlerin ve hükümdarların hayatlarından kesitler sunulmuştur. Bu kişilerin davranışlarından örneklerle verilen mesaj gerçek hayatla bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Bu anlatış tarzı, esere bir canlılık katmış, soyut fikirlerin

¹⁶ Kur’an, Beyyine, 98/8.

¹⁷ “Kazaya rızâ göstermek Allah’ın en büyük kapısıdır.”

okuyucu tarafından daha kolay kavranmasını sağlamıştır. Burada, eserdeki bazı bölümlerden alıntılar yapılarak Rıdvan bin Abdülmennan'ın eseri nasıl tercüme ettiği ve kavramları nasıl izah ettiği ortaya konacaktır.

Bāb-ı Evvel: Der-‘İbādāt

Eserde birinci bahis ibadet hakkındadır. Mütercim ibadeti Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, Hz. Muhammed'in sünnetine tabi olmak şeklinde izah eder. Metinde ibadetin önemi Hz. Ali'nin başından geçen bir hikaye ile anlatılır. Daha sonra Şah Sencan'ın bir kıssası nakledilerek konuya son verilir. Burada anlatıldığına göre, ibadet insanları kötü fiillerden alıkoyar, kişiyi yüceltir; günah ise insanı alçaltır. Bu dünyada mutlu olmak ve ahirette Hakk'a kavuşmak için ibadet gereklidir. İbadet, kişinin azaptan, cehennemden kurtulmasına ve rıza-yı ilahiye kazanmasına vesile olur. Şah Sencan dünyada kurtuluş ve ahirette makam isteyen insanlara, gece ilahi dergâha yüz sürmelerini, gündüzleri yoksullara yardım etmelerini ve emrinde bulunanlara adil davranmalarını nasihat eder.

“İbādēt, Hakk te‘ālāya tapmaqdır, ferāyiz ü vācibāt edāsıyla ve kabāyih ü muharremāt terkiyle ve evāmir ü nevāhī-yi ilāhiye inkiyād ve Hazret-i Risālet-penāhī sünnetine ittibā‘ u i‘tikād, şalavātu’llāhi ve selāmuğu ‘aleyh... Bu muqarrerdür ki tāt u ‘ibādēt-i hazret-i Hakk vāsita kılur dünyāda selāmetliğe ve ‘uqbāda rābıta kılur necāta vü kerāmāta.

Beyt

سرمايه سعادت دنيا عبادتست

پیرایه کرامت عقی عبادتست¹⁸

Neşr: Pes pādışāha lāzımdur ki aḥvālī şafḥasını ‘ibādēt raḡamı ile ārāste kıla. Tā Hakk te‘ālā dünyāda vü āḫirette lāzım olanını aña ‘atā eyleye. Ve fermān-ı Hūdāya imtişāl eylemegi kendü ḡalka fermān-revā olduğunu şükrānesi muḡābelesinde lāzım bilmek gerek. Gündüz ḡalkuñ meşālīhine ve gice kendü mühimmātına meşḡul ola.

Kütüb-i aḡbārda gelmişdür ki: Emīrū’l-mü’mīnīn ‘Ali İbn Ebī Tālib raḡiya’llāhu ‘anh ḡilāfeti zamānında gündüzlerde ādemīleruñ meşālīhine meşḡul olup ve gicelerde ḡālīkuñ ‘ibādetine ve tāt atine iştiḡāl iderdī. Eyitdiler: “Yā emīre’l-mü’mīnīn! Niçün bu deñlü ta‘ab u renc ü miḡneti kendüñe revā görürsin, ne gündüzde āsāyışuñ ve ne gicede ārāmışuñ var?” Buyurdılar ki: “Eger gündüzde istirāḡat eyleyem ra‘ıyyet zāyi‘ ḡalur (6a) ve eger gice ārām idersem yarın kıyāmetde ben zāyi‘ ḡalurum. Pes gündüzde ḡalkuñ mühimmātın görüp ve gice de Hakk te‘ālāya tāt at eyleyem.” didi.

¹⁸ “Bu dünyadaki saadet sermayesi ibadettir, ahiretteki kerametın sermayesi de ibadettir.”

Horasân beglerinden birisi Şâh Sencân kuddise sırruhu hazretlerinden bir vaşiyet ü naşihat iltimâs eylemiş. Buyurmuşlar ki: “Eger dünyâda necât ve âhîretde derecât isterseñ gice ile Hakk te‘âlâ dergâhına gedâlar gibi yüz sür ve gündüzlerde bârgâhuñda gedâlaruñ dâdına iriş.”

Beyt

چون بنده كان حق همه فرمان بر تواند

تو نیز بندگی کن و فرمان حق ببر¹⁹

Beyt

Şeh ki ‘adliyle âşinâ ola ol

Sāye-i raḥmet-i Hudā ola ol

Ve çün ra‘iyyetüñ ahlâkı pâdişâh hulkına tâbi‘dür ki²⁰ الناس على دين ملوكهم. Pes her gâh ki pâdişâh tâ‘at u ‘ibâdete meyl ide, ra‘iyyet daḥi taḳvāya râğıb u tâlib olurlar ve re‘âyâ ‘ibâdetinüñ berekâtı pâdişâh devletinüñ eyyâmına vâşıl olur.” (vr. 5b-6a)

Bâb-ı Dvüm: Der-İhlâş

Metinde ikinci konu ihlas hakkındadır. Müellifin aktardığına göre, ihlas ameli riya ve kin gibi hastalıklardan temizlemek, niyeti ve gidişi Allah’a yöneltmektir. Yapılan her işte öncelikle Allah rızası hatıra getirilmelidir. Eserde konunun amel cihetine dikkat çekilerek ihlasla yapılan bir işin faziletine ve ehemmiyetine ayet ve hadislerle vurgu yapılır. İkiyüzlülük anlamına gelen riya konusuna da değinilir ve onun kötü vasıfları anlatılır. Yazar, eski halifelerden birinin zamanında meydana gelen bir hadiseyi hikayet başlığı altında aktarır. Buna göre, halifelerden biri zamanında bir kişi, günahından ötürü dönemin kurallarına göre cezalandırılırken o esnada halifeye kötü sözler söyler. Bunun üzerine halife adamı serbest bırakır. Devletin ileri gelenlerinden biri, halifeye kötü sözler söylediği hâlde adamı neden serbest bıraktığını sorar. Halife, adama Allah için ceza verdiğini fakat kendisine kötü söz söyleyince Allah’ın emrini uygularken nefisini karıştırmak istemediğini söyler. Zira bu tavır ihlasın gereğidir:

“İhlâş, ‘ameli pâk eylemekdür, riyâdan ve ğarâzdan ve sāyir ‘illetlerden. Ve niyet ü ‘azîmeti râst ü dürüst eylemekdür Hudâ-yı ‘azze ve celle ile.

Beyt

هر که با خلاص قدم میزند

عیسی وقتست که دم میزند²¹

¹⁹ “Bütün Allah’ın kulları senin emirlerini alıp yerine getiriyorlarsa; sen de Hak Teala’nın dediklerini ve emirlerini al ve yerine getir.”

²⁰ “İnsanlar yöneticilerinin dini üzeredir.”

Neşr: Pes her kişi ki bir işe şürû' eyleye sezâ budur ki Hakk te'âlânun rızasını hâtıra getürüp kendü nefsinün ol (6b) bâbda ahlâ medhali olmaya ki agrağ-ı nefsanî a' māl-i haqqānîyi fāsîd ü tebāh eyler.

Hikāyet olunur ki: Hulefâdan birisi bir bî-edebi maḥall-i siyāsete getirüp ḥadd ü let urdukları ḥāletde zebān-ı kabāḥat için ḥalîfeye düşnām dilin saçdı. Ḥalîfe bu bed-gūylığı istimā' idicek emr idüp anı ḍarb-ı ḥadden āzād ve ḥatırın şād eyledi. Ḥavāşş-ı melikden biri -ki ḥilāfet bārgāhının emekdārı ve pāye-i ḥaşmet-serîrinün ḥidmetkārı idi- ḥalîfeden şordı ki: “Bu şūḥ-çeşm ü küstāḥun günāhı için te'dīb lāzım u mühimm iken tekrār ḥalîfeye düşnām idüp siyāseti daḥi ziyāde vācib olduğu ḥâlde sebep nedür ki ḥalîfe anuñ günāhından geçüp āzād buyurdu?” Ḥalîfe-i 'ādil 'ākılāne ve taṣavvufāne cevāb virdi ki: “Anuñ te'dīb ü ḍarbı Allāh te'âlānun emri yerine gelmek için idi, çünkim bana düşnām itdi anuñ cevābında nefsim müteḡayyir ü müte'essir olup aḥz-ı intiḳām murād idinmegi dilemedüm kim Hakk te'âlānun emri içinde ḡarağ-ı nefsimi dāḥil eyleyem. Zîrā bu şūret şive-i iḥlāşdandır ve şāḥib-i 'amel ki ḡarağ-āmîz ola faẓiletten maḥrūm ve şevābdan meḥcūrdur.”

Beyt

از سخنش آتش من تیز شد
کار الهی غرض امیز شد²²

داعیه نفس چوبنمود رو
معنی اخلاص نماند اندر او²³

کار کز اخلاص نشد بهره ور
”ترک جنان کار سر وارتر“²⁴ (vr.6a-7a)

Bāb-ı Süvüm: Der-Du'ā

Eserin üçüncü bölümü dua hakkındadır. Müellifin aktardığına göre dua, ilahi dergâha yakarmak ve onun sonsuz olan fazilet feyzinden istekte bulunmaktır. Dua ya menfaat elde etmek ya da zararı def etmek içindir. Sultanlar da bu iki maksat için dua eder. İlk olarak ülkenin nizamı ve saltanatın devamı için menfaatleri celbetmek gerekir. İkinci olarak hile yapanların zararını ortadan kaldırmak için dua edilir. Eserde konuyla ilgili ayet ve hadislerle, Mevlânâ Celaledin-i Rûmî'nin *Mesnevi*'sinden bazı alıntılara müracaat edilerek meselenin izahına devam edilir. Eserde dua etmekle sıkıntıların giderileceği bir hikaye ile anlatılır. Kıssaya göre, bir İslam memleketinde tufan belasına karşı halk çok tedirgin olur ve padişahın yardım ister. Padişah halkı teskin edip

²¹ “Her kim ki saf ve temiz niyetle adım atıyorsa; kendi döneminin Hz. İsa'sı olur ki, nefesi rahmettir.”

²² “Onun sözünden benim ateşim alevlendi; ilahi ve manevi bir iş, kötü gazezler ve kötü niyetlerle birlikte oldu.”

²³ “Nefsin baskınlığı ortaya çıkınca; iyi, saf ve temiz niyetten eser kalmadı.”

²⁴ “Bir işte ihlas yoksa o işi bırakmak daha iyidir.”

inzivaya çekilerek Allah'a dua eder. Bu münacatın neticesinde yağmur kesilir ve güneş yüzünü gösterir.

“Du‘ā, ‘arz-ı niyāzdur dergāh-ı ilāhīye ve taleb-i murādātdur faẓl-ı feyẓ-i nāmütenāhīden. Ve her şāhib-devlet ki miftāh-ı du‘āyı eline ala elbetde اَدْعُونِي اَسْتَجِبْ²⁵ va‘desiyle icābet kapısı anuñ yüzine açılup ve rahmet-i bī-girān anuñ üstine saçıla. Du‘ā ya taḥṣīl-i menfa‘at veyā def‘-i maẓarrat içündür. Selāṭin ü mülüküñ du‘āları daḥi bu ikiden ḥālī degildür. Biri cerr-i menāfi‘ içündür ki nizām-ı memleket ve kıvām-ı salṭanatdur. Bunı daḥi Ğaniyy-i kārşāz ḥāzretinden dilemekdür, tā ki serīr-i ferāğatde bī-ğam mütemekkin olmağa mümkün ola. İkinci mekkārelerüñ maẓarratları def‘i içün olur ki ḥaṣmuñ hücumundan ve düşmenüñ ğālib olmasından... Ve yāḥūd şol emrāz-ı muhtelif ki ecsām u ebdāna ‘ārız olur, ol daḥi ancılayın du‘ā ile mündefi‘ olur ki tazarru‘ ile olmuş ola. Nitekim bu ma‘nāda ḥāzret-i Mevlevī ḫuddise sırıruhu *Ma‘nevī-i Meṣnevī*’sinde buyurmuşdur:

Beyt

ای که خواهی کز بلاء جان و آخری
جان خود را در تضرع آوری²⁶

کین تضرع را بر حق قدر هاست
و آن نهاکانراست زاریر الحاست²⁷

با تضرع باش تا شادان شوی
کریه کن تابی دهان چندان شوی²⁸

ای خوشا چشمی کی او کریان اوست
وی همایون دل که او بریان اوست²⁹

آخر هر کریه ما خنده ایست (7b)
مرد آخربین مبارک بنده ایست³⁰

Neṣr: Ḥaberde gelmişdür ki ‘ādil pādīşāhlarıñ du‘āları müstecābdur. Her tīr-i du‘āyı, ki sulṭān-ı ‘adālet-şi‘ār kemān-ı imkāna koyup şaşt-ı dürüst ile ḥalāş-ı ihlāşı güşāde eyleye herāyine hedef-i icābete ve nişāne-i isticābete ırmesi muḫarrerdür.

Ḥikāyet olunur ki: Bilād-ı İslāmdan bir şehirde muḥkem bārān yağup aḥālī-yi vilāyet ādemīlerinüñ işleri düşvār ve rāh-güzārları bağlu olmuşdı ve ḥāne-i ma‘mūreleri vīrānelige yüz dutup ḥāṭırlarını vesvese vü dağdağa almışdı. Ehl-i nücūmuñ cemī‘ isi

²⁵ “Bana dua edin, duanıza cevap vereyim.” *Kur’an*, Mü’min, 40/60.

²⁶ “Ey beladan kurtulmak isteyen zat, bunu ancak yalvararak sağlarsın.”

²⁷ “Allah kulunun yalvarmasını dinler, O senin gönlünden haberdardır.”

²⁸ “Ferahlamak istiyorsan O’na eğil, Allah için dökülen gözyaşı inci tanesidir.”

²⁹ “O’nun için ağlayan göz bahtiyar, O’nun için yanan gönül mesuttur.”

³⁰ “Allah için gözyaşı dökmenin sonu gülmektir, tebrikler o kula ki ahirete nazar eder.”

dirlerdi ki felegüñ neẓāretinden delālet ider ki bu şehir vāsıta-i āb u bārānla ħarāb olsa gerekdür. Cemī'-i merdümān gönüllerini ħānmāndan ve ümmīdlerini mülk ü menālden bi'l-küllīyye ref' eyleyüp ceza' u feza' miyān-ı ħalāyıkā düşmüş idi. Çün kār ħadden ve kārđ üstühāndan geçüp tākātleri taķ olıcak cümlesi sultān bārgāhına geldiler. Pādişāh bir merd-i 'āķıl u hūşyār ve pākīze-sīret şehriyār idi. Ehl-i şehir luṭfla tesellī-i ħātır idüp kendüsi ħalvetine girdi. Ve rüy-ı niyāzı yerlere sürüp didi ki: "Ey yār-ı Ĥudāyā! Ĥalkuñ cümlesi bu şehirüñ ħarāb olması üzerine i'tikād itmişlerdür. Yā Rab, sen kādīr ü tüvānāsın, bunlaruñ fikr ü taşavvurlarını bāṭıl ve āşār-ı kudret ü merĥametüñi zāhīr (8a) eyle." Fi'l-ĥāl du'ā-yı pādişāh kabūl olup bārān münķaṭı' ve āfitāb yüz gösterdi. **Beyt**

Li-mü'ellifihī

Ĥaķ rahmetine mazĥar olur luṭf idici şāh
Çok luṭf ider āña ol yüce pādişāh³¹

Neşr: Bu delīl-i rüşendür ki, bir pādişāh-ı dīndāruñ ki i'tikādı pāk ve gönli ra'ıyyet ile rāst ola, her du'āyı ki kendü ĥaķķında ve ra'ıyyet ĥuşuşunda dileye ümmīddür ki şeref-i icābete yakın olur.

Beyt

پادشاهی کی نهاد از سر لطف
بر سرت افسر شاهنشاهی³²

هر چه میخواهی از خواه که او
دهدت هر چه از و میخواهی³³

Kıṭ'a Li-mü'ellifihī

Şeh ki luṭfindan ķoya başuña tāc
Naķd-i eşki ayağına durma şaķ
Her ne isterseñ tevaķķuf eyleme
Andan iste ġayrılardan girü kaķ" (vr. 7a-8a)

Bāb-ı Nühüm: Der-'İffet

Dokuzuncu bölüm iffet hakkındadır. İffetin dine göre haram olan şeylerden özellikle de şehvetten sakınmak olduğunu ifade eden mütercim, bu sıfatın övülmüş, güzel huylardan olduğunu belirtir. Esere göre, insanda melekî ve hayvani iki haslet vardır. Melekî özellikler ilme ve amele meyildir. Hayvani haslet ise yeme, içme ve hadiseler

³¹ Bu mısra da vezin aksamaktadır.

³² "Lütuf yoluna giren padişahın başına şehinşahlık tacı konur."

³³ "Cenab-ı Hak'tan her ne dilerseñ bütün dileklerin sana verilir."

üzerine olan hırsıdır. İnsanda şehvet galip olduğu zaman kişi nefsinin dizginini eline almalı ve himmet eteğini haramın kirlerinden temiz tutmalıdır. Bu şekilde bir kişi hayrı ve huzuru elde eder. Padişah iffet sıfatıyla süslendiğinde sefahat ve günahın karanlığı memleketten uzaklaşır, hiçbir fert ailesine kötü şöhret bırakma sıkıntısı çekmez.

“İffet oldur ki, muḥarremâtdan ihtirâz ola, ḥuşûşâ şehvât-ı ḥarâmdan. Ve ‘iffet mekârim-i ahlâkuñ cümlesindendir. Nitekim ulular dimişlerdür: “İnsânda iki ḥaşlet vardır: Biri ḥaşlet-i melekîyyedür ki ‘ilme vü ‘amele mâyıldür. Ve biri ḥaşlet-i behâyimdür ki aña münâsib olan hırşdur ekl ü şûrb üzerine ve veḳâyî‘ üzerine.” Ve daḥi ‘aḳluñ şart oldur ki nisbet-i melekîyyeye kuvvet virüp ḥaşleti behâyim cânibine meyl itdürmeye.

Beyt

از ملائک بهره داری و زبهایم نیز هم

بکذر از خط بهایم کز ملائک بکذری³⁴

Pes her gâh ki hırş-ḥürdanlık âdeme müstevlî olsa, ḥelâli ve ḥarâmı fark itdürmez. Ancılayın galebe-i şehvetde miyân-ı nikâḥa imtiyâz göstermez. Pes ‘ibâdet-i ‘iffet oldur ki vaḳt-i şehvet gâlib olduğda nefsuñ ‘inânın girü çeke ve dâmen-i himmet levş-i ḥarâmdan pâk duta. Ve daḥi şer‘ den gayrıla bu şûret üzerine iḳdâm eylemeye. Ve nazarı nâ-şâyeste vü nâ-meşru‘ ‘amellerden girü duta. Tâ ki ḥayr u şalâḥ ve firûzî vü felâḥ kapısı anuñ yüzine açıla. Çün pâdişâh ki şıfat-ı ‘iffet ile müzeyyen ü pîraste ola, elbetde fışk u fücür zulmeti anuñ ‘arşa-i memleketinden dūr olup bed-nâmlık gâ’ilesi (16b) hiçbir aḥadüñ zen ü ferzendine irmez.

Beyt

عفت انجا کی رایت افرازد

دل و دین را تمام بنوازد³⁵

نفس اوزنیک خوار زار شود

”روح مقبول کردکار شود³⁶ (vr. 16a-16b)

3. Sonuç

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nin *Ahlâk-ı Muhsinî* adlı eseri, yazımından hemen sonra muhtelif dillere tercüme edilen ve Osmanlı coğrafyasında rağbet gören bir ahlak kitabıdır. Her asırda tercümesine rastlanan bu eseri Rıdvan bin Abdülmennan, Sultan II. Selim’in kızı İsmihan Sultan’ın isteği üzerine 1575 yılında kaleme almaya başlamıştır. Eserde ibadet, dua, adalet, edep, tevazu ve haya gibi kırk ana konu işlenmiştir. *Ahlâk-ı*

³⁴ “Sen hem meleklerin hem de hayvanların özelliklerine sahipsin, hayvani özelliklerinden vazgeçersen meleklerden bile üstünsün.”

³⁵ “İffet nerede bayrağını açarsa, gönül ve din orada itibar görür.”

³⁶ “Nefis ondan küçük düşürülecektir, ruh ise Allah tarafından kabul edilecektir.”

Muhsinî muhteva olarak siyasi meseleler dâhil olmak üzere yaratılış, ibadet gibi konuların işlendiği mensur bir ahlak kitabıdır. Müellif eseri birebir tercüme etmeye çalışmış, bazı bahislerde bir kısım küçük manzum parçalar ilave etmiştir. Eseri Türkçeye aktarırken Arapça, Farsça tamlamalara ve secili ifadelerle sıkça yer vermiştir. Toplum ve ferd ahlakının ön plana çıktığı bu eserde süslü nesir örnekleri görülmekle beraber daha çok orta nesir üslubu tercih edilmiştir. Eserde bahsi geçen konuların okuyucular üzerindeki etkisini artırmak için ayet ve hadislere yer verilmiş, devamında konu ile ilgili kıssalara değinilmiştir. Kıssaları anlatılan kişilerin, içinde yaşadığı toplumca kabul görmüş ve örnek gösterilebilecek şahıslar olmasına dikkat edilmiştir. *Ahlâk-ı Muhsinî*, okuyucuları erdemli insan olmaya yönlendiren bir eser özelliği taşımaktadır.

Bu çalışma ile Osmanlı toplumunun geneline hitap etmesi için tercüme edilen edebî-ahlaki bir eser okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Eserde yer alan kavramlar ve verilmek istenen mesajlar bir bütün olarak düşünüldüğünde tercümenin değerler eğitimi açısından önemli bir eser olduğu görülecektir.

Kaynakça

- Altınpay, Hüseyin (2008). *Hocazâde Abdülaziz Efendi Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi Fatih Kitap 3467 (1A-60B)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avçın, Mehmet (2010). *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsini (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozo, Esra Yılmaz (2019). *Ahlâk-ı Muhsinî: Metin-İnceleme (1A-98B)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağrı, Mustafa (1989). “Ahlâk”, *DİA*, C 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s.1-9.
- Çörekçi, Semra (2012). *A Tribute to Kingly Virues Of Sultan Ahmed 1 (r:1603-1617): Hocazâde Abdülaziz Efendi (d.1618) and His Ahlak-ı Sultan Ahmedi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirkol, Murat (2019). *Ahlâk-ı Muhsinî Kâşîfî'nin Ahlâk Kitabı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Dilek, Muhammet (2014). *Hocazâde Abdülaziz Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (Süleymaniye Ktp. Fatih Bl. Nu. 3467, vr. 166a-227b)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, Ahmet (2017), “Bağdatlı Zihni'nin “Yûsuf u Züleyhâ” Mesnevisinde Oğluna Nasihatleri”, *LitteraTurca Journal of Turkish Language and Literature*, Volume:3, Issue: 4, s. 28-41.
- İmamoğlu, Ragıp (1965). *İyilerin Ahlâkı*, Ankara: Doğu Matbası.
- İpşirli, Mehmet (1999). *Selânikî Tarihi*, C 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaplan, Mahmut (2002). *Ahlâk Kitaplarımız*, Malatya.
- Karaismailoğlu, Adnan (1999). “Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî”, *DİA*, C 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 16-18.
- Koca Nişancı Mustafa b. Celâl, *Mevâhibü'l-hallak fî Meratibi'l-ahlak*, İBB. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0020, 362 vr.
- Koç, Mustafa (2007). *Kınalızâde Ali Çelebi Ahlâk-ı Âlâ'î*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Koyuncu, Fatih (2015). “Ahlâkî Eğitim Rehberi Olarak Azmî Pir Mehmed'in Enîsü'l - Ârifîn'i”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research*, 8/41, s. 241-258.
- Koyuncu, Fatih (2019). *Enîsü'l-Ârifîn Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (İnceleme-Tenkitli Metin)*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurt, Fatma Hilal (2019). *Ömer Efendi'nin Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi: Metin- inceleme (98-b – 198-a)*, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, İsmail (1996). *Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Levend, Agâh Sırrı (1963). “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *TDAY Belleten*, Ankara, s. 96-115.
- Levend, Agâh Sırrı (1972). “Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri”, *TDAY Belleten*, s. 35-80.
- Levend, Agâh Sırrı (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mehmet Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, C 5, haz. Nuri Akbayer, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Peker, Osman (2010). *Hocazâde Abdülaziz Efendi ve Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi (İnceleme- Metin vr. 61a-165b)*, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rıdvan bin Abdülmennan, *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nu. 980.
- Rıdvan bin Abdülmennan. *Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî*, Milli Kütüphane, 60 Hk 40.
- Sucu, Nurgül (2006). “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Dergisi*, S 19, s. 125-148.
- Sucu, Nurgül (2010). *Bostanzâde Yahyâ Efendi ve Mir'âtü'l-Ahlâk'ı (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, Hasan (2013). “Hayriyye-i Nâbî’de Aktarılan Değerler”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter 2013, s. 2501-2524.
- Turğut, Murat (2019). *Osmanzâde Ahmed Tâib'in Ahlâk-ı Ahmedî İsimli Eseri (İnceleme-Metin-İndeks)*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, İbrahim (2017). “Osmanlı Klasik Döneminde Vakıf Yapıların Korunmasında Onarım Aşamaları”, *Journal of Ottoman Civilization Studies*, 3/ 4, s. 36-61.

**[INTERNATIONAL JOURNAL OF YUNUS EMRE SOCIAL SCIENCES]
NAZAN BEKİROĞLU'NUN MÜCELLÂ ROMANINDAKİ İKİ KADIN
ÜZERİNE: AYNANIN ÖNÜNDEKİ TEBESSÜM FİLİZ ARDINDAKİ SIR
MÜCELLÂ***

**ON THE TWO WOMEN IN NAZAN BEKİROĞLU'S NOVEL OF MUCELLA: SMILE IN FRONT
OF THE MIRROR FİLİZ & SECRET BEHIND OF THE MIRROR MUCELLA**

Özet

Nazan Bekiroğlu, son dönem Türk edebiyatının önde gelen yazarlarından. Roman, hikâye, deneme gibi birçok edebî türle okur karşısına çıkan Bekiroğlu, ince eleyip sık dokuyan üslupçu kimliğiyle tanınmıştır. Ancak son dönem eserlerinde üslupla birlikte temaya da ağırlık verdiğini söyleyebileceğimiz Nazan Bekiroğlu'nun son romanı olan Mücellâ'da bu durumu açık bir şekilde görmek mümkündür.

Nazan Bekiroğlu, Mücellâ'nın durgun bir su gibi yatağını hiç yormadan, zorlamadan akıp giden hayatının etrafında birçok kadının hikâyesini anlattığı bu eserinde, özellikle 1950'li yılların Türkiye'sindeki kadınların aile yaşamı, sosyal hayatı ve iş hayatına mercek tutar.

Eserin başkışisi Mücellâ, henüz doğmadan babasını kaybetmiş ve otoriter bir annenin dizinin dibinde büyümüştür. En büyük korkusu babasız bir kız çocuğunu büyütme olan bu anne için sokak tehlikelerle doludur ve kızı için en güvenli yer evidir. Bu anlayış, Mücellâ'nın hayatına keskin sınırlar çizerken hemen yanı başında, dayısının kızı Filiz, bambaşka bir hayat yaşar. Aslında Mücellâ ile yaşıt olan Filiz, onun gibi babasını kaybetmiş, annesiyle yaşayan ve aynı mahallede hayatını sürdüren bir genç kızdır. Mücellâ'nın elinden alınanlar onu, âdeta kendi hayatının nesnesi konumuna getirirken Filiz, hayatının komutasını kimseye bırakmayarak kendi yolunu kendi çizmiştir.

Bu makalede Mücellâ ve Filiz'in, aynı sosyal çevrede aynı şartlar ve imkânlar dâhinde başlayan hayatlarının çevresel faktörler ve özelde anne tutumuyla nasıl farklılaştığı irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nazan Bekiroğlu, Mücellâ, Kadın, Sosyal Baskı.

Abstract

Nazan Bekiroğlu is one of the most prominent author of Turkish literature in the last period. Bekiroğlu who meets her readers with various literary genre like novel, story or essay is known with her hypercritical style of identity. But in her recent works, we can say that she gave importance to the theme rather than wording and it is clearly possible to see this situation in her last novel, Mucella.

Nazan Bekiroğlu tells the stories of many women around Mucella's life that flows without straining her bed like stagnant water and she holds a lens on family, social and working life the women of our country especially in 1950s.

The protagonist of the novel, Mucella has lost her father before she was born and has grown up with her authoritarian mother. The street is full of dangers according to this mother whose biggest fear is to grow up a daughter without a father and also the safest place for her is their house. While this mentality draws sharp boundaries to Mucella's life, her cousin Filiz lives a completely different life right there beside her.

In fact Filiz is a girl who is the same age as Mucella and she has lost her father, lives with her mother like Mucella in the same neighborhood. While the things that was taken from Mucella make her the object of her life, Filiz draws her own way without leaving the control of her life to anybody.

In this article, in our analysis, we will try to examine how the lives of Mucella and Filiz, who are the characters of the novel, started in the same social environment under the same conditions and possibilities, are shaped differently by environmental factors by the mother attitude in private.

Key Words: Nazan Bekiroğlu, Mucella, Women, Social Pressure.

Uz. Meryem DOĞAN
Kırşehir Mesleki ve Teknik Anadolu
Lisesi
Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
fkemaldogan@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5030-9768

Makale Geliş Tarihi

Article Arrival Date

25.12.2020

Makale Kabul Tarihi

Article Accepted Date

30.12.2020

Makale Yayın Tarihi

Article Publication Date

31.12.2020

Araştırma Makalesi

Research Article

Atıf: Doğan, Meryem (2020). "Nazan Bekiroğlu'nun Mücellâ Romanındaki İki Kadın Üzerine: Aynanın Önündeki Tebessüm Filiz Ardındaki Sır Mücellâ", *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 136-146.

Cite as: Doğan, Meryem (2020). "On the Two Women in Nazan Bekiroğlu's Novel of Mucella: Smile in Front of the Mirror Filiz & Secret Behind of the Mirror Mucella", *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 1(2), pp. 136-146.

*Bu makale, yazar tarafından hazırlanan "Nazan Bekiroğlu'nun Romanlarında Yapı ve Tema" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Nazan Bekiroğlu'nun "Mücellâ" romanında 1920'li yıllardan 1970'lere uzanan bir dönemin, kadın merkezli bir bakış açısıyla işlendiği görülür. Anlatının arka planında İkinci Dünya Savaşı, tek partili dönem, çok partiye geçiş, darbeler, siyasi ve sosyal çalkantılara dair kesitler bir akış hâlinde aktarılır. Ancak romanda arka planındaki bu sosyolojik ve politik hareketliliğe inat bireysel bir durgunluğun konu edildiği görülür. Akıp giden zaman içerisinde gaz biter, tüp için kuyruğa girilir, ikinci el eşyalar alınır satılır, kahve çoktandır nohuttandır, mahalle aralarında ajans haberleri dinlenirken bahar gelir, mevsimler değişir, konaklar apartmana evrilir, çocuklar büyür; aşklar, ihanetler, ölümler, ayrılıklar vs. yaşanır. Mücellâ'nın şahsında bireysel zaman ile sosyal zamanın bir sarmal gibi iç içe geçtiği görülür (Kanter 2017: 46). Geri planda verilen bu yaşam döngüsü içerisinde Mücellâ, âdeta akıp giden bu hayatı son bir çırpınıyla kavrama çabasının adı olur.

Otobiyografik özellikler gösteren Mücellâ, esasen yazarın, bir vasiyeti kurgu aracılığıyla hayata geçirme arzusundan doğar. Eserde, kahraman anlatıcı konumunda olan Nazlı, aslında Bekiroğlu'nun kendisidir. Mücellâ teyze onun çocukluk anılardan hatırında kalan bir simadır. Lise yıllarında Nazlıgül'ün çok okuduğunu gören Mücellâ, bir gün onun yazar olabileceğine inanarak, o gün geldiğinde kendisinin hikâyesini yazmasını tembihler. Böylece yazarın kendisinin de unutmaktan korktuğu çocukluk ve ilk gençlik yılları, Mücellâ'nın vasiyetiyle bu romanda işlenmiş olur (Özyazıcı 2015: II).

Cumhuriyet'in ilk yıllarının sadece bir fon olarak görüldüğü eserde gerek kahramanlar gerekse olaylar, gündelik yaşam içerisinde karşılaşılabilecek türdendir. Bekiroğlu, samimi bir tavırla Mücellâ'nın şahsında sıradan insanların gündelik hayatlarına dokunmak suretiyle okuyucuyu o döneme götürmekte ve ortak geçmişe ait birçok anıyı yeniden yaşama (Kanter 2017: 46) fırsatı vermektedir. Mücellâ aslında o dönem kadınlarının büyük bir çoğunluğunu temsil eden simgesel bir karakterdir.

Romana ismini veren Mücellâ'nın hayata bakışı ve ruhu tamamen annesinin ellerinde şekillenir. Mücellâ'nın annesi Neyyire Hanım oldukça otoriter bir insandır. Mücellâ henüz dünyaya getirmemişken eşini kaybeden Neyyire Hanım, çocuklarına hem anne hem baba olmuş ve bu durum onun zaten sert olan mizacını daha da sertleştirmiştir. "Eril tahakkümü" temsil eden ve "eril tahakküm pratikleri"ni (Sancar 2014: 19) benimseyen otoriter bir karakter olan Neyyire Hanım, sadece kendi evine değil, Mümine Hemşire'nin (rahmetli kardeşinin eşi) evine de çeki düzen veren, onlara kol kanat geren bir hanımdır. Neyyire Hanım'ın, yeğeni Filiz'in evliliğinden önceki süreçlerde (kız isteme, nişan gibi merasimlerde) evin büyüğü hatta babası kimliğini üstlenmekten geri durmaması da bunun göstergesidir.

Neyyire Hanım'a göre kocası öldüğünde on dört yaşında olan oğlu Fahir, az da olsa kendini kurtarmış sayılır. Ayrıca erkek çocuk büyütmek daha kolaydır. Ama babasının ölümünden birkaç hafta sonra doğan Mücellâ için durum farklıdır. Mücellâ, annesinin otoritesi altında âdeta ezilmiş; birey olma, kendi olma vasıflarını yitirmiştir. Neyyire Hanım'ın baskıcı tutumunda en belirgin sebep, Mücellâ'nın kız evlat oluşudur. Bu

doğrultuda eseri Derviş Erdal'ın (2017: 145-172) da incelediği gibi feminist söylemler açısından irdelemek gerekir. Mücellâ'nın yaşadığı dönem, "kadın"ın sosyal hayatta ikincil unsur olarak görüldüğü yıllardır. Ataerkil kültür, erkek evladı merkeze alırken kız çocukla ilgili tek beklenti iyi bir yuva kurup, eviyle, eşiyle, çocuğuyla ilgilenmesi; namusunu koruyup her zaman erkeğe saygı göstermesi ve "itaatkâr bir beden" olmasıdır. Eril gücü yansıtan bu bakış açısı, romanda Neyyire Hanım karakteriyle her fırsatta dillendirilmiştir. Ataerkil bakışın temsilcisi olan Neyyire Hanım'ın en büyük korkusu babasız bir kız çocuğu yetiştirmektir. Başlarında bir erkek olmadığı için kendini toplumsal sınırlamalarla kuşatılmış bulan Mücellâ, erkeklerle hep mesafeli olup namusunu da korumalıdır. Onu, toplumsal normların gerektirdiği biçimde şanı şerefi, teli duvağı ile tıpkı rüyasındaki gibi gelin etmekse Neyyire Hanım'ın en büyük arzusudur.

Çocuklarının ikisi de ruhsal yapıları itibari ile anne Neyyire Hanım'a benzemez. Fahir de Mücellâ gibi uysal yaradılışlıdır. Annesinin "erkek evlat" figüründen beklentilerine karşılık veremeyen, onları maddi- manevi zorluk içinde bırakarak önce İstanbul'a, ardından Almanya'ya yerleşen Fahir, tüm bunlara rağmen sırf erkek evlat olduğu için gelenekçi- ataerkil bir kadın olan Neyyire Hanım'ın gözünde hep Mücellâ'nın önünde yer alır. Ataerkil kültürün günlük dildeki yansımalarından biri olan "erkekli ev" ibaresi eserde sıkça vurgulanırken Fahir gittikten sonra "erkekli ev ve erkeksiz ev" ayrımı daha belirgin hâle gelmiştir. Söz gelimi bahçe duvarındaki yıkığın onarılması evin erkeksizliğine bağlanır. Fahir geldiğinde çatının aktarılması, masanın kırık ayağının tamir edilmesi, soba borularının boyanması, bacanın temizlenmesi erkekli evin farkıdır. O varken kapı baca bile doğru dürüst kapatılmazken Fahir gider gitmez tüm kilitler kontrol edilmeye başlanır. Mücellâ evi her şeyiyle çekip çeviren, hatta el işi yaparak evin geçimine destek olan kahramanken annesi Neyyire Hanım, Fahir'in tamir ettiği masa ayağı için bile daha fazla mutlu olmakta ve bu mutluluğunu dillendirmektedir. Bu durum Mücellâ da ince bir kırgınlığa sebep olsa da sadece Neyyire Hanım için değil, bu sosyal çevrede yaşayan herkes için evde erkeğin olması bir güç, kuvvet anlamına geldiğinden annesinin bu tavrını rasyonalize etmeye çalışır.

Geleneksel yapının ağlarına sıkı sıkıya sarılan ve hayatını bu anlayışla devam ettirmeye çalışan Neyyire Hanım'ın, değişime direnen bir yapısı vardır. Okul hayatındaki ilk beş yılı tamamlayan Mücellâ'nın eğitime devam edememesi aslında annesinin kendince oluşturduğu bir güvenlik alanına işaret eder. Zira ona göre kızlar için sokaklar tekinsiz mekânlardır, tehlikelerle doludur ve tehlikeden korunmanın en kolay yolu uzak durmaktır. Hem zaten *eli işte gözü oynasta bir güruh*[tur] *Kızorta'nın siyah önlük üzerine beyaz yakalı, beyaz kemerli kızları* (s.38). Neyyire Hanım için kızların saçını boyaması, makyaj yapması, süslenmesi bir tarafa aynaya bakması, ayna karşısında vakit geçirmesi bile kabul edilebilir değildir. Bir kız için en önemli şey iffetidir. Öyle ki Neyyire Hanım -eskilerin yaptığı gibi- sokakta Mücellâ'ya adı ile bile seslenmez. Birileri adını duyar, öğrenir de diline dolar diye Mücellâ'ya seslenmesi gerektiğinde "Fahir!" diye seslenir:

“Bir kadının en büyük erdemi isminden az bahsedilmesi idi ona göre ve ismini korumak kız kısmının en önemli vazifesiydi. Çünkü çenesi düşük erkek milleti için bir genç kızın adını öğrenmek bile başlı başına bir olaydı. Ağızlarına sakız ederlerdi o ismi de kimsenin ruhu duymazdı. Öyleyse neme lâzım kız bu, adını fukaray-ı sabirinden bile kimse öğrenmese o kadar iyiydi.” (s. 83).

Mücellâ okulu bitirir bitirmez onun çeyizini hazırlamaya koyulması, içinde bulunduğu maddi sıkıntıya rağmen âdetlere göre bir sandıkta ne bulunması gerekiyorsa fazlasıyla temin etmesi de Neyyire Hanım’ın gelenekçi yanının göstergelerindendir. Geleneksel söylemin ve yaşamın belleğine kazındığı “kız beşikte çeyiz sandıkta” yahut “görünen dağın dibi yakındır” anlayışıyla hayata bakar.

Mücellâ’nın hayatına dolayısıyla da kurguya yön veren Neyyire Hanım, güçlü ve becerikli bir kadındır. Dikiş, iğne oyası, dantel vs. pek çok konuda bilgi sahibidir ve bu bildiklerini kızına da öğretmeyi ihmal etmez. Neyyire Hanım’ın huzur ihsas eden bahçesi, bereketli eli sayesinde her daim canlıdır. Bir tarafta domates, biber, nane gibi bitkilerin yetiştirildiği küçük bir bostan diğer tarafta limon, kiraz, ıhlamur, ayva ağaçları olan bu bahçe, Neyyire Hanım’ın yaşamında önemli bir yere sahiptir. Neyyire Hanım, içine toprak koyabileceği teneke, saksı, kenarı kırık kâse, sapı kırık porselen çaydanlık gibi tüm kaplara da birer sap daldırmayı âdet edinmiştir. Mücellâ küçükken her işe kendi koştan Neyyire Hanım, ilkokul yıllarından itibaren gücünün yeteceği işleri Mücellâ’ya bırakmaya başlar. Kısa sürede Mücellâ evi çekip çevirir hâle gelir. Neyyire Hanım ise daha çok dışardaki işleri halleden, çardağın altında misafirlerini ağırlayan bir anne kimliğine bürünür.

Eserde karakter özellikleri sıkça betimlenen Neyyire Hanım’ın fiziksel özellikleri üzerinde pek durulmasa da *“Bol ıııklı ela gözlerinden hiçbir şey kaçmaz. Evde daima ensesinden düğümlü bir yaşamak. Dışarıda, kıssa başörtüsü üzerine çift çubuklu yün atkı, yazsa siyah şifon çatma baş. Bir yanı Cumhuriyet öncesinde kalmış eski kadınlardandır.” (s. 20)* gibi satır aralarına serpiştirilmiş birkaç cümleden ela gözlü, ufak tefek boylu, gülerken bile yüzündeki sert ifadesi kaybolmayan biri olduğunu öğreniriz. Bu sertlik kısır bir döngü gibi yüzünden hayatına, hayatından yüzüne yansır.

Ebeveyn tutumları demokratik, otoriter ve korumacı olmak üzere üç başlık altında incelenebilir (Sezer 2010: 3-4). Neyyire Hanım “otoriter anne” kimliğiyle karşımıza çıkarken rahmetli kardeşinin eşi ve yeğeni Filiz’in annesi Mümine “demokratik anne” figürü olarak eserde varlık gösterir. “Otoriter anne baba tutumunda, anne babalar çocuğun gelişim düzeyini, kişilik özelliklerini ve isteklerini dikkate almadan, çocuktan kendilerinin uygun gördüğü gibi davranmalarını isterler. Çocuklar çok sık cezalandırılır. Böyle bir ortamda büyüyen çocuklar öfke ve kırgınlık gibi duygu ve düşüncelerini açıkça belirtmezler” (Sezer 2010: 4). Neyyire Hanım, Mücellâ’yı hiç cezalandırmamıştır çünkü Mücellâ buna imkân verecek en küçük bir sınır ihlali ya da taşkınlık yapmamıştır. Bu doğrultuda Mücellâ’nın yetiştiği iklim, Neyyire Hanım’ın sert, soğuk iklimiyken Filiz, Mümine Hemşire’nin ılıman ikliminde çiçeklenir. Neyyire Hanım’ın aksine, Mümine Hemşire’nin kızı Filiz’i anlamaya, onu devrin şartları ve imkanları ölçüsünde yetiştirmeye çalışan tutumu, demokratik bir tavidir. Demokratik

ebeveynler, belli sınırlar içinde çocuklarını özgür bırakarak onların kendi hayatlarının sorumluluğunu almalarını sağlarken yeteneklerini ortaya çıkarmalarına ve kendini gerçekleştirmelerine olanak sağlamış olurlar (Sezer 2010: 3).

Mümine Hemşire, Mücellâ'nın madende çalışmaya gidip dönmeyen -madende hayatını kaybettiği düşünülen- dayısının karısıdır. Neyyire Hanım, başlangıçta ona "hemşire" diye seslenir. Evlerine gelin gelen bu genç kadın, Neyyire Hanım'a "kendisiyle boy ölçüşecek, gelin-görümce kavgasına girecek birin[den]" (s. 24) ziyade korunması, kollanması, yol gösterilmesi gereken biri izlenimi oluşturduğundan hemşire diyerek bir nevi koruyuculuk vasfı üstlenmiştir. Mümine hemşire, kurgu boyunca iyi niyetliliği ve saflığı ile ön plana çıkar. Neyyire Hanım'ın yönlendirmelerinin çoğuna ses çıkarmasa da bazı önemli meselelerde duru bir sezgiyle hareket edip, aklındakini yapması, itidalli ve bilinçli bir tutum içerisinde olduğunu gösterir. Örneğin Neyyire Hanım'ın okullara bakış açısı ve Mücellâ'yı ilkokuldan sonra okula göndermeyişi, onun Filiz'i akşam sanat [okulun]a göndermesine engel olamamıştır. Kendisi de akşamları gittiği dört aylık bir kursla yeni harflerle okuma yazma öğrenmiştir. Bu bağlamda Mümine hemşire, Neyyire Hanım'a göre daha yumuşak başlı, yenilikçi ve gençlere daha yakın bir isimdir.

Akraba olan bu iki kadın aynı mahallede, aynı sosyo- ekonomik şartlar altında âdeta birbirinin tersi yönde akan ırmaklar gibi iki kız çocuğu yetiştirmiştir. Mücellâ ne kadar içe kapanıksa Filiz o kadar dışa dönük, şen şakrak; Mücellâ ne kadar itaatkâr ve teslimiyetçiye Filiz o kadar isyankâr ve sorgulayıcıdır. Aralarındaki bunca farka rağmen Mücellâ Filiz'in sırdaşı, Filiz ise Mücellâ'nın tek arkadaşıdır. Mücellâ Filiz'e hiçbir zaman düşmanca bir kıskançlık beslemese de içten içte gıptayla bakmış, zaman zaman kendisiyle onu kıyaslamıştır:

"Filiz'in yanında, onunla aynı aynaya kendisini ilk kez görüyormuş gibi bakmıştı Mücellâ. Birbirine bitişik duran, neredeyse gözlerine inen kalın kaşlarına; uçları aşağı doğru bakan küçük ve kuytuca kaçmış gözlerine; dar alnına, küçük yüzüne, sivri burnuna, ince dudaklarına, hiçbir parıltısı olmayan esmer tenine ve ah evet, başını almış giden kıvrıcık, kabarık, kül rengi saçlarına ..." (s. 60).

Eserin başkışısı olan Mücellâ, okuyucuların muhayyilesinde kolaylıkla canlanabilecek bir şekilde kurguya dahil edilmiştir. Çocukluk yıllarıyla başlayan hikâyesi ölümüne dek anlatılan Mücellâ; hâl, hareket ve tavırlarıyla okuru hiç şaşırtmaz. Âdeta duru bir su gibi betimlenir. Kimseye zarar vermeyen, geçtiği her yere güzellik götüren, yatağından hiç taşmayan, hiç coşmayan, yalnız ve cılız akan bu suyun kaderi, nihayetinde kaybolup gitmektir. Okurların beklentisinin aksine Bekiroğlu, Mücellâ'nın gerçekliğini korumuş, onu mutlu sonla biten bir hikâyenin kahramanı yapmamıştır.

Mücellâ, doğumundan itibaren sıkıntı çekmeye yazgılı olanlar zümresindendir. Hiçbir şeyi kolaylıkla elde edemeyen ve sınırlı bir çevreye mahkûm edilen Mücellâ, daha anne karnındayken babasını kaybetmiştir. Baba sevgisinden mahrum ve Neyyire Hanım gibi otoriter bir annenin dizinin dibinde geçen çocukluk yılları onun kişiliğinin şekillendiği dönemler olmuştur. Çocukların insan ilişkilerinin tüm karmaşıklığının gözlemlenip yorumlandığı aile ortamı (Özensel 2004: 78) Mücellâ için, sadece annesini

gözlemlediği bir ortamdır. Eşini kaybeden Neyyire Hanım, bir kız için en büyük tehlikenin sokaklarda olduğuna inandığından kızı Mücellâ yaşamına sınırlı bir alan dâhilinde -böylece bu tehlikelerden korunmuş olarak-devam etmelidir. Böylece henüz okula bile gitmeyen Mücellâ için ilk sınır, bahçenin sonunda, sokakla evi ayıran karayemiş fidanı olur. Oradan öteye geçilmeyecektir. Sıkı disiplinle düşük girişkenlik düzeyi arasındaki pozitif ilişki (Şanlı ve Öztürk 2015: 241) Mücellâ'yı, bu kural gibi pek çok kuralı koşulsuz kabullenen sınırları çizilmiş bir hayatın suskun bir figüranı konumuna getirir. Mücellâ, kendi olmayı bir kenara bırakıp küçük yaşından itibaren annesinden öğrendiği birçok şeyi uygulamaya başlar. Mahallede adı kısa sürede "Neyyire Hanım'ın uslu kızı"na çıkar:

"[Mücellâ]... Kulaklının pilava, tavanın kayganaya ait olduğunu, yemek yaparken yağı, tuzu el kararı, göz kararı ayarlamayı; pişirirken ateş başında yanmayı, taze fasulyenin fazla tuz kaldırmayacağını, zeytinyağlıların bir kaşık şeker atılırsa daha lezzetli olacağını, su böreği açmayı, asma yaprağından dolma sarmayı öğrendiği gibi öğrendi Mücellâ otururken derli toplu olmayı, eteklerini dizlerinin üzerine çekmeyi. Kızların canının sıkılmayacağını, karnının ağrımayacağını, korkunca damak çekmeyi, biraz daha fazla korkunca şekerli su içmeyi, durgun sularda ifritlerin beklediğini, akşam ezanından sonra bahçeye sıcak su dökülmeyeceğini hevesle, istekle öğrendi." (s. 49).

Evinde bir yandan bunları öğrenirken bir yandan da ilkokulu bitiren Mücellâ, bu aşamadan sonra artık tamamen Neyyire Hanım'ın kontrolündedir. Mümine Hemşirenin Mücellâ'yı, kız orta [okulun]a ya da akşam sanat [okulun]a yazdırma teklifi, buralardaki kızların derdinin okumak olmadığını düşünen Neyyire Hanım tarafından kati bir şekilde reddedilir. Mücellâ'nın buralarda öğrenebileceği her şeyi, kendisinin de öğretebileceğini düşünen Neyyire Hanım, Mücellâ'ya kısa sürede dikiş dikmeyi, dantel örmeyi, iğne oyasını, kanaviçe işlemeyi ve daha birçok şeyi öğretir:

"Nar, sümbül, çarkıfelek motifleri; portakal, limon, susam çiçekleri; köşe dantelleri, iğne ardı, kasnak, gergef işleri, Türk işi, düğüm işi, firkete işleri, mekik oyası, boncuk oyası, pullu oylar, dal oyları ne varsa Mücellâ tekmilini birden ezber etti. Günden güne eli ilerledi. Hele de daha o yaşta üç yüz altmış adet motifi birleştirerek yaptığı tiğ işi yatak örtüsü gibi aynı emek ve sabırla ördüğü masa örtüsü de konu komşunun diline destan olunca "Neyyire Hanım'ın uslu kızı"nın adı bu kez de "Neyyire Hanım'ın hamarat kızı"na çıktı." (s. 57).

Mücellâ'nın ilkokul çağından hemen sonra çeyiz işlemeye koyulması, her ne kadar evlilik, damat gibi ifadeler asla yüksek sesle dillendirilmiyor olsa da üzerine "M" harfi işlenen havlularda bir ismin daha ilk harfi için ayrılan yerler, çift kişilik yorganlar, yatak örtüleri vs. beklenen birinin varlığını işaret etmektedir. Mücellâ bu farkındalıkla içten içe bunca hazırlığın yapılma sebebi olan kişiyi merak eder. Ancak uzun yıllar boyunca o kişiyi beklese de belki adının önüne koyulan uslu ve hamarat sıfatlarının yanına güzel sıfatının hiç ilıştırılmemiş oluşu, belki Neyyire Hanım'ın onun kimseyle tanışıp konuşmasına fırsat vermeyen katı tutumu belki de sebeplere takılmadan görülmesi gereken kader, o adamı bir türlü karşısına çıkarmaz.

Mücellâ hiçbir zaman annesi Neyyire Hanım gibi katı ve otoriter olmamıştır ancak hayatını -kendisinin de çoğu kez farkında olmadığı- kurallar dairesinde yaşamıştır.

Eleştirmeden, sorgulamadan kabul ettiği onlarca şeyin yanında eleştirse de değiştiremediği ya da değiştirmekten korktuğu şeyler de vardır. Örneğin yıllardır bir sandalyenin bile yerinin değişmediği evlerinin düzeninden sıkılan Mücellâ, bunu annesine söylese de kabul ettiremez. Neyyire Hanım'ın ölümünün ardından biraz da içine düştüğü buhranın etkisiyle bir hafta boyunca halıların, koltukların, büfenin yerini değiştirir ancak çok geçmeden her şey yeniden eski yerine döner.

"Bir gün. İki gün. Onca yıl isteyip te yapamadığı her şeyi gönlünce yapmak, koca evin -artık gözüne kocaman görünüyordu küçük ev- tek kadını, tek hâkimi olmak yani hepitu bu bunun şunun yerini değiştirmek duygusuyla Mücellâ bir hafta oyalanabildi. Sonunda vazgeçti. Arkadan gelen iki gün ise yerini değiştirdiği onca eşyayı bu arada mavi ve bordo halıları eski yerlerine sürüklemekle geçti." (s. 269).

Mücellâ'nın dikkate değer bir diğer özelliği de vefalı ve yardımsever oluşudur. Paşazadelerin oğlu Yusuf Ziya'nın hastalığı süresince günlerce başucunda sabahlar; Filiz'in iki kızını da kendi evladı gibi sevgi ve şefkate büyütür; genç yaşta dul kalan Pervin'in derdiyle dertlenir. Konu komşu, eş dost, akraba etrafında kim varsa onlar için elinden geleni asla esirgemez. Hiç değilse dertlerini dinler, teselli eder, akıl verir. Mücellâ'nın evi, özellikle Neyyire Hanım'ın ölümünün ardından dara düşenlerin, içi dolanların, canı sıkılanların, iki laf etmeye ihtiyaç duyanların uğrak yeri olmuştur. Mücellâ, zaman zaman bu ziyaretlerden bunalsa da yalnız kalmaktansa bu yoğunluğun içinde olmayı tercih eder.

Tanıdığı olduğu hayatlarda ciddi değişimler yaşanırken Mücellâ'nın hemen her günü bir şekilde bir öncekinin aynısıdır. Günlük işler, tahtaların ovulup parlatılması, çardağın süpürülmesi, kahve sohbetleri vs. ile akıp giden günler, Mücellâ'nın dizindeki dermanı çekip alırken, saçlarına beyazlar saçmış, dudağının kenarına çizgiler kondurmuş, göz kapaklarını ağırlaştırmıştır. Neyyire Hanım'ın yaşlı gözlerinden dahi kaçmayan bu değişim Pervin'in de desteği ile durdurulmaya çalışılır. Neyyire Hanım bu değişimden çok hoşlanmasa da ses çıkarmaz. Mücellâ'nın kaşları alınır, saçları boyanır, Filiz'e sipariş edilen parfüm gelir derken yıllarca özellikle annesinin tesiriyle aynalardan uzak kalan Mücellâ son bir çırpınıyla aynalarla bağ kurmaya çalışır ancak akıp giden her gün insafsızca izlerini bırakmaya devam etmektedir. Çok geçmeden her ay boyanması gereken bu saçlar, alınan kaşlar Mücellâ'ya gereksiz uğraşlar gibi gelir ve Mücellâ, kendini bir kez daha hayatın olağan akışına bırakır. Bu bırakış aslında, ölümüne dek isyan etmeyen, kaderi ile mücadeleye girişmeyen, teslimiyeti içselleştirmiş bir tip olan Mücellâ'dan beklenen tavidir. Hâkim anlatıcının ifadeleriyle:

"Tanık olduğu onca fırtınaya rağmen kendi hikâyesi sessiz sedasız, olaysız, şaşırtmacasız sona ererken Mücellâ en fazla da zamanın ikiye bölünmüş olduğunu, koşması gereken yerde durduğunu, durması gereken yerde koştuğunu anlarken günler geçmişti. Allah şahit, kaderinden kimseye şikâyet etmemiş, bu kesif yalnızlığı, hikmetini kurcalamaya kalkmadan sineye çekmişti Mücellâ. Örsün üstünde ruhu dövülürken bile bu bokesliğin kendisine neyin bedeli olarak, ne diye verildiğini merak etmemişti. Yaptıkları kadar yapmadıklarına da yaşadıkları kadar yaşamadıklarına da aynı tevekkülle bakmıştı. İçinde derin bir acılık olsa da kimseye kırgın değildi. Kimseye küsmemiş, göklere incinmemişti." (s. 335).

Eserin başında anlatıcı geriye dönüş tekniğinden faydalanarak 1977 Şubat'ına yani üniversitede üçüncü sınıf öğrencisi olduğu yıla gider. Mücellâ bir önceki kış vefat etmiştir. Bir kalp krizi neticesinde sessiz sedasız hayata gözlerini yuman Mücellâ'nın alınına, tıpkı annesi Neyyire Hanım gibi yapayalnız bir ölüm yazılmıştır.

Eserin araştırmamıza konu olan bir diğer kahramanı da Filiz'dir. Mücellâ'nın dayısının kızı olan Filiz, ondan birkaç ay küçüktür ve o da babasız büyüyen bir çocuktur. Ancak Filiz, annesi Mümine Hemşire'nin, Neyyire Hanım kadar otoriter olmayışının da etkisiyle daha dışa dönük, neşeli ve rahat bir genç kızdır. Mücellâ gibi ev işleri, dikiş-nakış vb. konularla ilgilenmez. Aklı gezme-tozma, eğlenmedir. Ufak yalanlar söylemekten de çekinmeyen Filiz'in hayatında hemen her dönem görüştüğü, konuştuğu birileri de olur. Mücellâ aynı zamanda onun sırdaşıdır. Her şeyini Mücellâ'ya çekinmeden anlatan Filiz karşısında Mücellâ, daha içe dönük bir tutum sergiler. Çocukluktan ergenliğe geçtikleri o dönemlerde Filiz'in Mücellâ ile gizli bir üstünlük yarışına girdiğini de söylemek yanlış olmayacaktır. Okula giden, fiziksel olarak Mücellâ'dan daha güzel olduğunu düşünen bu genç kızın, aslında bazı tavır ve söylemleri mahallede "Neyyire Hanım'ın uslu ve hamarat kızı" olarak tanınıp herkesin takdirini toplayan Mücellâ karşısında varlığını ortaya koyma çabasının sonucudur.

"O Filiz ki daha bir ay kadar önce geçmişti Mücellâ ile aynı aynanın önüne. Mümine hemşire eski dikiş makinesinin başında kan ter içinde kalmış, iki kıza yakası fırfırlı gömlek dikmeye çalışıyordu. İkisinin de sırtında teyelli gömlek, ayna önüne geçtiklerinde Mücellâ ümit dolu safiyetin mutluluğuyla "Biz birbirimize benziyoruz" dediğinde, çocukluğunu yitirmiş bir ruhun acımasızlığıyla çekmişti Filiz onu aynanın önüne bir daha "Yo, hiç de benzemiyoruz" diyerek en evvel söylemişti en hakiki cümleyi. "Bir kere ben güzelim sen değilsin." Sonra sıralamıştı sebepleri bir bir. "Ben beyazım sen karasın. Benim tenim manolya seninki bulanık. Benim saçlarım dalgalı, yatık seninkiler kıvrırcık, kabarık. Benimkiler altın kumralı, parlak, seninkiler kül rengi, mat ..." (s. 60).

Mücellâ ile aynı dönemde okulu bitiren Filiz, akşam sanat [okulun]a yazılır. Orayı bitirdikten sonra da bir bankada memure olarak çalışmaya başlar. Bu süreçten sonra Filiz'in hayatında ciddi değişiklikler başlar. Bankanın kendisinden yaşça epey büyük ve varlıklı müşterilerinden biriyle evlenir. Eşinin çok değer verdiği Filiz'in Gülümser ve Feriha isimli iki kızı da olur. Bankada çalışmaya devam ettiğinden bu çocukları Mücellâ âdeta anneleri gibi büyütür.

"Alagarson kestirdiği saçlarını artık daha özenle tarıyordu Filiz. Akşamdan limonlu suyla ıslatarak kâğıtlara sardığı kâküllerini sabah dalga dalga açıyordu. Diz üstünde lastikle sıkılmış fitilli çorap yerine Binbir Çeşit mağazasından rica minnet, ilk maaşla alınmış ipek çoraplar giyiyordu. Öyle önemliydi ki ipek çorap, ezkaza çorabı kaçsa işe gitmeden önce ilmekleri çektirebileceği bir yer arıyor, kalın ökçeli ayakkabılarını da akşamdan zeytinyağı ile parlatıyordu. Boyu hemen diz altında kloş etek diktiriyordu Mümine hemşireye ona nezaret ederek, model tarif ederek. Enine çizgili kısa kollu bluzunun yakasına ilaştirdiği broşu gözü gibi saklıyordu. Böyle olunca, her an gelebileceği için kendisine daima hazır olunması gereken birini fazla beklemedi Filiz. Hesabına yüklüce bir miktar para yatırmaya gelen ve kendisinden yaşça hayli büyük mühendisin dikkatini öyle çekti." (s. 92-93).

Eserdeki birçok kadın figürden biri olan Filiz, onlardan bir yönüyle ayrılır. Hemen

hepsinin mutsuz, eksik ya da hüznü ruhunun aksine Filiz, her daim neşeli ve mutludur. Onun bu hâlini, Mücellâ'nın evi dağıtılırken orda olan Nazlı'nın (anlatıcının) şu cümleleri özetler.

“Filiz teyzenin ise neşesinden, güler yüzünden bir şey eksilmemişti. Beyazlarını salmayı göze alamamış ama koyu renkli boyayla da baş edemeyen çoğu kadın gibi küllü bir sarıya boyamıştı saçlarını. Galiba kızlarıyla arası iyi olan bütün annelere sirayet eden o genç ruhla doluydu. Zamanenin ayrıntılarına, gençlerin şakalarına vakıftı ve onun, sırtındaki fıstık yeşili bluz gibi, zaten bildim bileli her şeyi şenlikliydi. Nitekim bir süre benim ifademi aldıktan sonra, yapılacak işleri anında halletmeye alışık bir tavırla eş dosttan, hısım akrabadan kadınlara döndü. “Haydi hanımlar” dedi. “Gelin üst kata çıkalım yazıktır eskici eline düşmesin bunca eşya...” (s. 12-13).

“Mücellâ”, aslında kendini gerçekleştirememiş bir bireyin [u]mutsuzluğunun romanıdır. Dik başlı olmayan bir çocuğun, kendisine çizilen sınırlar dairesinde yaşamayı kabullenişyle başlayıp zamanla bu sınırları içselleştirmesi ve başka bir hayatın varlığını dahi düşünmeyişinin adıdır. Maslow'un da ifade ettiği gibi kendini gerçekleştirme aslında dürtüsel bir ihtiyaçtır. Birey karşılanan temel ihtiyaçlarının akabinde ruhsal doyum aramaya başlar. Sevilme, saygı duyulma gibi ihtiyaçların nihai noktası ise ‘kendini gerçekleştirme (Bilge 2014: 295) olur. Bu noktaya gelemeyen bireyin iç huzuru sağlaması da mümkün değildir. Tüm bunların olabilmesi için ilk şartsa özgür olmaktır ve Mücellâ ne ruh ne de beden olarak özgür olmuştur.

Mücellâ'nın ömrünün geçtiği, değişmemiş, etrafa doğru hiçbir surette genişlememiş, her geçen gün biraz daha yıpranmış evi; soluk hatta renksiz bir hayatın mekâna yansımış yüzüdür. Bachelard'ın deyişiyle bir ‘dışarıdaki içerilik’ (Bachelard 1996: 234) olan ve içinde yaşayanların hayata bakışına göre şekillenen bu ev, aynı zamanda sakinlerini de şekillendirmiştir. Mücellâ'nın algısal olarak kapalı ve dar bir mekân (Korkmaz 2015: 82) özelliği arz eden bu evi, yaşamın kendisinden aldıkları yahut hiç vermedikleri zamanla içinden çıkılmaz bir labirent hâlini alır. Bahçedeki karayemiş fidanı ile sınırlı özgürlük alanı ancak Neyyire Hanım'ın, Mücellâ'nın yaşının geçtiğini, arkasından dedikodusu yapılacak çağlarının çoktan bittiğini fark etmesiyle genişleyecek ama bu genişleme Mücellâ için artık hiçbir anlam ifade etmeyecektir.

Erikson'un ortaya attığı kişilik gelişim kuramında çevre, çocuğun gelişimini şekillendiren dairedir ve bu dairenin merkezinde yer alan isim de annedir. Çocuğun yetiştirildiği kültür, zamanla onun kimliği hâline gelir. Mücellâ'nın yetiştirildiği kültür, onu “Mücellâ” kılarken o, çoktan hayattan beklentisini yitirmiş, durgunluk evresindeki bir bireye dönüşmüştür. Erikson'un “*üretkenliğe karşı durağanlık*” (Özgüngör ve Acun 2011: 115) olarak nitelediği 30-60 yaş aralığındaki Mücellâ'nın, ilk olarak Filiz'e sadece birkaç şey vermek için kapağını açtığı çeyiz sandığını, yıllar sonra Filiz'in kızları için yeniden açtığında tamamen boşaltmasının ardında yatan gerçek de budur. Bu dönemde insanı ayakta tutan ya kültürel-sanatsal çalışmalar ya da çocuklarıyla ilgili koşturmalarıdır. Ancak Mücellâ iki durumdan da yoksundur. Bir sonraki dönem olan “benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk” (Özgüngör ve Acun, 2011: 115) evresinde Mücellâ, kendini gerçekleştirememiş bir bireyin farkındalığıyla Nazlı'ya vasiyet

sayılabilecek şu sözleri söyler:

“‘Nazlıgül’ dedi. ‘Bu kadar çok okuyorsun. Korkarım bir gün yazmaktan başka işin olmayacak senin kızım. Yazar olacaksın. O zaman, beni yazarsın. Şu Mücellâ teyzenin solan gülünü, gün görmediğini, içinde yazmaya değer bir şey olmayan kayda değmez ömrünü.’ ... ‘Rüya olduk Nazlıgül’ dedi denize bakarken. ‘Masal olduk, anlatanımız yok kızım’ ...” (s. 337).

Sonuç

Yazarının da tabiriyle “bir kadın romanı” olan Mücellâ’da izleksel kurgu, romanda pek çok yerde vurgulanan “el âlem ne der”, “kız kısmı okuyup ne yapacak”, “hayırlı bir kısmet çıksa da evlense”, “kız kısmının adını bile sakınmak gerek” şeklindeki toplumsal normlar etrafında şekillenir. Bu normlar, o dönem kadınlarının birçoğunun hayatını şekillendiren temel dinamiklerken, eserin özelinde incelediğimiz Mücellâ ve Filiz karakterlerinin hayatları annelerinin onlara karşı tutumlarıyla şekillenir.

Mücellâ’nın kişilik gelişimi sınırlayıcı, korumacı ve otoriter bir anne olan Neyyire Hanım’ın geleneksel algısıyla biçimlenmiş; bu algı onun içe dönük, uysal, ev işi ve el işini önceleyen, kınanmaktan-ayıplanmaktan korkan, çekingen, hayal ederken bile özgür olamayan bir birey olmasına sebep olmuştur. Aslında kendisi son derece güçlü, evini çekip çeviren, kendi ayakları üstünde durabilen bir birey olan Neyyire Hanım, hep erkeğin bir adım geresinde durulması gerektiğine inanan erkek egemen zihniyetin temsilcisi olunca, kızı Mücellâ’yı sırf kız olduğu için baskı altında büyütür. Bu yetiştirilme biçimi Mücellâ’nın elinden yaşamının öznesi olma yetisini almış; onu, kendi hayatının seyircisi konumuna getirmiştir.

Filiz, Mücellâ’nın aksine çocukluğunu da gençliğini de doya doya yaşamış, gülüp eğlenmiş, akşam sanat [okulunu] bitirdikten sonra bankada çalışmaya başlamış, orada tanıştığı zengin bir müşteri ile evlenmiş, iki de kız çocuğuna anne olmuştur. Aynı şartlarda hayata başlayan bu iki kadından biri seçtiği, mutlu olduğu hayatı yaşarken diğeri kendisine sunulan hayatı yaşamış, bir süre umutla hayal etmiş ancak sonunda kaderine teslim olmuştur.

Kaynakça

- Aktaş, Şerif (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ.
- Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası*. İstanbul: Kesit.
- Bekiroğlu, Nazan (2016). *Mücellâ*. İstanbul: Timaş.
- Bekiroğlu Özyazıcı, Leyla Didar (2015). Nazan Bekiroğlu ve Son Romanı 'Mücellâ'. *yedirenkdergi.com*. 09 Kasım 2015. Erişim Tarihi 10 Mart 2018, <http://fikrikadim.com/nazan-bekiroglu-ve-son-romani-mucella/>
- Bilge, Filiz (2014). "Gestalt ve İnsancıl Yaklaşımda Öğrenme". *Eğitim Psikolojisi*, 272-302. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, Meryem (2019). *Nazan Bekiroğlu'nun Romanlarında Yapı ve Tema*. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Erdal, Derviş (2017). Nazan Bekiroğlu'nun Mücellâ Romanının Feminist Eleştiri Kuramı Açısından İncelenmesi. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 145-172.
- Kanter, Muhammet Fatih (2017). Aynı Rüyaı Göremeyişin Hüznü yahut Hayatı Seyretmeye Alışkındı Mücellâ, *Türk Edebiyatı*, 527, 43-46.
- Korkmaz, Ramazan (2015). *Yazınsal Okumalar*. İstanbul: Kesit.
- Özensel, Ertan (2004). Türk Toplumunda Çocuğun Yetiştirilmesinde Annenin Rolü: Konya İli Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C 2, S 6, s. 77-96. <https://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-6-makale-4.pdf>
- Özgüngör, Sevgi & Acun Kapıkıran, Necla (2011). Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeklerinin Türk Kültürüne Uygunluğunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Ön Bulgular. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (36), 114-126.
- Sancar, Serpil (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti*. İstanbul: İletişim.
- Sezer, Özcan (2010). Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. VII, S 1, s. 1-19. http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_VII/haziran_2010/2010_ozcan_sezer.pdf.
- Şanlı, Deniz-Öztürk, Candan (2015). Anne Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Tutumlar Üzerine Kültürün Etkisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi [DEUHFED]*, C 8, S 4, s. 240-246. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/75>.

İLHAN, Nadir (2009). *Türk Dilinde Çokluk*. Elazığ: Manas Yayıncılık, s.224, ISBN: 978-975-6089-35-4.

Bengü DURMAZ
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
ogr.bengu.durmaz@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4370-1272

Geliş Tarihi
Arrival Date
25.12.2020

Kabul Tarihi
Accepted Date
29.12.2020

Yayın Tarihi
Publication Date
31.12.2020

Yayın Değerlendirme
Publication Rating

Atıf: Durmaz, Bengü (2020).
“İLHAN, Nadir (2009). *Türk Dilinde Çokluk*. Elazığ: Manas Yayıncılık, s.224”, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 147-149.

Türkler tarih boyunca geniş coğrafyalara yayılmış, birçok kültür ve medeniyetle iç içe yaşamıştır. Onların kültürünü, dilini, gelenek ve göreneklerini tanımış ve bu doğrultuda kendi gelenek ve göreneklerini şekillendirmiştir. Çok eski bir tarihî geçmişe sahip olan Türk dili, oldukça zengin ve muhteşem bir derinliği haizdir. Şüphesiz ki Türkçe'nin ekleri de Türk dilinin bu zenginliğini ve derinliğini yansıtmaktadır.

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe morfolojik birimler olan eklerin yanında eklerle benzer fonksiyonlar yüklenen *edat-bağlaç* gibi kelimeleri ve söz diziminde özel görevlerle anlamlar yüklenen *kelimeleri* de kapsadığı için dil araştırmacılarına önemli malzemeler sunmaktadır. Türkiye’de ekler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

Türkçede yer alan çokluk ekleri ile çokluk kavramı ifade eden kelime ve yapılar üzerine ise Prof. Dr. Nadir İlhan, *Türk Dilinde Çokluk* adlı bir eser kaleme almıştır.

Bu eser İlhan’ın Türk dili serisiyle yayınlamış olduğu kitaplardan ilki olup serinin son kitabı ise 2017 yılında yayınlanan *Türk Dilinde Olumsuzluk* adlı kitaptır.

Türk Dilinde Çokluk eseri, İlhan’ın doçentlik takdim tezi olmasının yanında çokluk ekini tarihsel süzgeçten geçirerek tarihî dönemler ile çağdaş Türk lehçeleri ekseninde inceleyen, ayrıntılı bir şekilde okuru aydınlatan müstakil bir eser olma özelliğine sahiptir.

Varlıkları, kavramları, kişileri vb. teklik olma durumundan çıkararak, birden fazlalığına atıfta bulunan çokluk ekleri, anlamın zenginliğini, anlatımın çokluğunu ve varlıkların sayısında oluşabilecek karmaşayı aza indirgeyen bir yapıya sahiptir.

Manas Yayıncılıktan 2009 yılında çıkan kitabın kapağı görsel iletişim uzmanı Yrd. Doç. Dr. Tamer KAVURAN’a aittir. Eserin kapağında yer alan çınar yaprakları kitabın konusundan hareketle seçilmiştir.

Eserin kapağında yer alan çınar ağacının yaprakları gücü, hâkimiyeti ve kalıcılığı

sembolize eden çınar ağacından yola çıkılarak, Türk dilinin tarihî dönemleri ve lehçelerinde birtakım farklılıklar ve değişimler olsa da her daim yerini koruyan çokluk eklerinin bir yansıması olarak ön ve arka kapağa yerleştirilmiştir. Yaprakların farklı boyutlarda olması ise eklerin çeşitliliği yanında kullanım yaygınlığı ve etkisi ile ilişkili olarak düşünülmüştür. Arka kapakta ise yazarın çokluk eki ile ilgili verdiği kısa bir metin de yer almaktadır.

Türk Dilinde Çokluk kitabı, okuyucuyu konuya hazırlayan bir “Ön Söz” (s.7-9) ile başlamaktadır. Daha sonra sırasıyla “Giriş” (s.11-13), “Çokluk Kavramı” (s. 13-50), “Eklerle Karşılanan Çokluk” (s. 50-133), “Kelime Ve Kelime Gruplarıyla Karşılanan Çokluk” (s. 136-205), “Son Söz” (s. 207-210), “Kaynakça” (s. 211- 223)” ve “Özgeçmiş” (s. 224) başlıkları yer almaktadır.

İlhan, eserin ön sözünde; kendine has birtakım kurallar sistemi olan, zengin bir tarihî geçmişe sahip, maddi ve manevi kültürel öğelerin aktarıldığı Türk dilinden söz eder. İlhan ayrıca sistemli bir dil olan Türkçede çokluk kavramının bazı fonetik ve morfolojik farklılıkları olmakla birlikte söz konusu eklerin oluşum açısından çeşitlilik gösterdiğini ifade ederek *Türk Dilinde Çokluk* adlı kitabını Türkçenin tarihî dönemleri, çağdaş lehçeleri ve ağızlarında yer alan çokluk kavramı hakkında müstakil kaynak oluşturma gayesi ile yazdığını belirtir.

Üç ana bölüm hâlinde düzenlenen *Türk Dilinde Çokluk* kitabının Giriş ile başlayan birinci bölümünde dilin genel yapısı hakkında birtakım bilgiler verilir. Bu bilgilerin ardından konuyla ilgili bazı temel kavramlar açıklanarak değerlendirmeler yapılır. Kendi içerisinde farklı ana başlıklara ve alt başlıklara ayrılan Giriş bölümünün ilk başlığında “Çokluk Kavramı” hakkında bilgi verilir. Çokluk kavramının dünya dilleri ve Türkçe içerisindeki durumuna, tarihî dönemler, çağdaş lehçeler ve Türkiye Türkçesi ağızları arasındaki konumuna değinilir.

Girişin ikinci başlığı kapsamında ise Türkçede çokluk için kullanılan *köptin*, *köplük* ve *küplek* gibi toplam sekiz kelime hakkında bilgiler verilerek bu kelimelerin yapıları açıklanır ve kelimelerin hangi lehçelerde nasıl kullanıldığı anlatılır. Yine aynı bölüm içerisinde son olarak iki ayrı başlık altında adlar, azlık-çokluk kavramı açısından ele alınırken son başlıkta ise çokluk ifade eden kelimelerin yapı ve kullanım açısından ne tür özelliklere sahip olduğu ifade edilir.

Kitabın ikinci bölümünün esasını Türkçenin çokluk ekleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, +*lAr* çokluk ekinin yapısı ve kökeni anlatılır. Bu ekin hemen ardından Türkçede +*an*, +*gUn* ve +*z* gibi birçok çokluk ekinin yer aldığından bahsedilir. Bu bahsedilen ekler ve diğer çokluk ekleri toplam 12 alt başlık altında verilir. İkinci bölümün son kısmında ise Türkçede çokluk eklerine karışarak onlarla beraber kullanılan Arapça ve Farsça çokluk şekilleri anlatılır.

Üçüncü ve son bölümde ise *Kelime ve Kelime Gruplarıyla Yapılan/Karşılanan Çokluk* ana başlığı altında *Kelimelerle Çokluk*, *Fiillerle Çokluk* ve *Kelime Gruplarıyla Çokluk/ Kavramı Çoğullaştıran Kelimeler* olmak üzere ayrı alt başlıklar yer alır. Son bölümde çokluk eklerinin *isimler*, *zamirler*, *fiiller* ve *ikilemeler* vasıtasıyla da meydana

gelebileceği anlatılır. Bu bağlamda eser, Türkçenin ifade zenginliğinin çokluk eklerine farklı şekillerle yansıdığını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

İlhan, eserini sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme almıştır. Kitapta öne sürülen tezler, Muharrem Ergin, Tuncer Gülensoy, Zeynep Korkmaz, Tahsin Banguoğlu ve Ahmet Bican Ercilasun gibi alanın önemli isimlerinin çalışmaları ve görüşlerinden hareketle desteklenmiştir. Her bölüm kendi içerisinde bir tartışma alanı oluşturmuş ve bu tartışmalar neticesinde okuyucuya tatmin edici bilgiler sunulmuştur.

Eserde bir bilim dalına ait sözcükleri ifade eden terimler, okurun zihninde belirsizlik oluşturmaması açısından açıklanmıştır. Böylece ilgili hususta oluşabilecek karmaşıklık giderilmiş ve anlatımda akıcılık sağlanmıştır. Ele alınan konuların daha iyi anlaşılması için örneklere başvurulması, mevzunun görsel tablolarla desteklenmesi okuyucu açısından bilgilerin daha iyi idrak edilmesi noktasında fayda sağlamıştır. Kitabın baskı kalitesi ideal olup yazı puntosu okuyucuyu yoracak nitelikte değildir.

Türk Dilinde Çokluk kitabı Türkçenin, dili kullanım ve bu kullanımın yansıması olan çokluk ekinin zengin örneklerini sunması açısından dilbilimciler, filologlar, Türkologlar, ilgili alanların lisans, yüksek lisans ile doktora eğitimi seviyesinde olan öğrencileri ve alana meraklı kişiler için okuyup kütüphanelerinde bulundurmaları gereken değerli bir eserdir.

**Arş. Gör. Muhammet Nuri
CEYLAN**

Atatürk Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
muhammet.ceylan@atauni.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-4194-7527

**Geliş Tarihi
Arrival Date**
22.12.2020

**Kabul Tarihi
Accepted Date**
27.12.2020

**Yayın Tarihi
Publication Date**
31.12.2020

**Yayın Değerlendirme
Publication Rating**

Atıf: Ceylan, Muhammet Nuri (2020).
“KABAKLI, Ahmet (1971). Yunus
Emre, İstanbul: Toker Yayınları, 286
s.”, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal
Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 150-153.

Ahmet Kabaklı tarafından kaleme alınan *Yunus Emre* kitabının ilk baskısı *Toker Yayınları* tarafından 1971 yılında İstanbul’da yapılmıştır. Yunus Emre ve Mevlana ilişkisi, Yunus Emre’nin tarikatlarla olan bağı, Yunus Emre’nin üslubu, tesiri, Yunus Emre hakkındaki rivayetler çalışmanın inceleme kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca Kabaklı kendi görüş ve önerilerinin yanı sıra Niyâzî-i Mısırî’nin, Yunus Emre’nin bir şiirine yazdığı şerhi de eserine ekleyerek çok yönlü bir çalışmaya imza atmıştır. Bununla birlikte çalışmada Yunus’un şiirlerinden örnekler sunarak kapsamlı bir eser meydana getirmiştir. Yazar, kitabın sonuna bir sözlük ekleyerek okurların eseri anlama hususunda karşılaşabilecekleri problemleri ortadan kaldırmış ve çalışmanın anlam bütünlüğünün sağlanması için büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Kabaklı, kitabın ilk kısmında; *Yunus Emre*, *Yunus Üslubundadır*, *Tarikat Mezhep ve Yunus*, *Mevlana ve Yunus*,

Tapduk Emre’nin Gerçeği, *Menkıbe ve Gerçek* başlıkları altında bu büyük Türkmen kocası hakkındaki düşüncelerini kısa kısa aktarmış ve böylece çalışmanın asıl inceleme kısmı için bir alt yapı oluşturmuştur. Bu kısımda milliyetçi muhafazakâr bir bakış açısı etrafında; onun en büyük *Müslüman-Türk* şairlerinden biri olduğunu, bu denli önemli bir şahsiyetin 20. yüzyıla kadar gereken ilgiyi görmediğini ifade etmiş, eserlerinin dünya dillerine çevrilerek Mevlana, Hafız, Puşkin, Byron gibi tüm insanlığın itibar ettiği şahsiyetler arasına girebileceğini belirtmiştir. Kabaklı’ya göre bu hususta atılacak ilk adım, *Yunus Emre Divanı*’nın onun takipçileri olan Yunus mahlaslı diğer şairler tarafından kaleme alınan şiirlerden arındırılmasıdır. Bunun da ancak Yunus Emre’nin eserlerini inceleyerek, onun insanlığa dair duygu ve düşüncelerini ortaya koyarak yapılabileceğini belirtir. Yalnızca ona ait şiirlerden müteşekkil bir eserin vücuda getirilmesi ise onun üslubunun takibi ile mümkün olduğunu ifade eder. Yunus’un üslubundan yola çıkarak onun eserlerine ulaşılabileceği hususunda ortaya attığı savı desteklemeye koyulan Kabaklı, Türk sufilerinden hiçbirinin onun söyleyişindeki yüksek makama sahip olmadığını dile getirmektedir. Çünkü Yunus Emre, her konuyu kendine mahsus

söyleyişi, mecazları ve sanatkârane üslubuyla kaleme almış, şiirlerini kaleme alırken halkın anlayacağı sade bir dil kullanmış ve böylelikle Türk şiirine damga vurmuştur. Ahmet Kabaklı, Yunus'un üslubu hakkındaki bu dikkatlerden hareketle onun tarikatlarla olan ilgisine de değinmiştir. Kabaklı, araştırmacılar tarafından Yunus'un müşidi olarak anılan *Tapduk* ismi üzerinde durur. Ona göre *Tapduk* ismi sadece Yunus Emre'nin şiirlerinde geçmektedir. Bu şahsiyetle ilgili olarak, hiçbir tarihi kaynaktan yahut hiçbir tarikat kütüğünde adı, hayatı, eserleri vs. hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yazar, Yunus'un şiirlerinde zikredilen *Tapduk*'un Yunus Emre'nin şeyhi olmadığını, şiirlerin genel yapısı incelendiğinde *Tapduk*'un bizzat Hakk'ın kendisi olduğunun görülebileceğini ifade eder. Yani Kabaklı'ya göre Yunus'un *Tapduk* ve *Çalap* diye hitap ettiği, yaratanın bizzat kendisidir. Bu düşüncesini Yunus Emre'nin Allah'a tazarrusu ile *Tapduk* isminin geçtiği şiirlerinde takındığı üslubun aynı oluşuyla desteklemeye çalışır ve şiirlerden örnekler sunar. Yazar ayrıca Yunus Emre'nin şiirlerinde saygı ile andığı tek şahsiyetin *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî* olduğunu da ekleyerek bu düşüncesini desteklemektedir.

Ahmet Kabaklı tarafından kaleme alınan *Yunus Emre* eserinin ikinci ana başlığı *Yunus'a Dair Menkıbeler* adını taşımaktadır. Yazar bu kısımda ilk olarak onun ümmi bir köylü olduğu, rençberlik yaptığı ve bir kıtlık zamanında buğday istemek için Hacı Bektaş Veli'ye gittiği, Yunus Emre'nin ise himmet yerine buğdaya talip olduğu, Hacı Bektaş Veli'den himmet alamayan Yunus'un Tapduk Emre'ye intisap ettiği menkıbeyi aktarmıştır. Ardından Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre ilişkisine dikkat çekmiştir. Bu bölümde Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu erenlerini sohbet meclisine çağırdığı fakat Yunus'un bu meclise iştirak etmediği, gizli bir elin ona himmet ettiği için bu davete icabet etmediği, bu elin de perdenin ardındaki Hacı Bektaş Veli'nin eli olduğu ve Yunus'un *Tapduk Sultanım* diyerek Hacı Bektaş Veli'ye intisap ettiği menkıbeyi okurlara sunmuştur. Bunların yanı sıra yazar, Yunus Emre'nin Tapduk'un kızı ile evlendirilmek istenmesi; Tapduk Emre'nin, Yunus'un kilidini açarak onu şiir söylemeye teşvik etmesi; müşidinin emri ile diyar diyar gezmesi; Tapduk'un asasını atarak Yunus'un öleceği yeri işaret etmesi; mezarının, hocası Tapduk'un eşğine yapılmasını vasiyet etmesi; üç bine yakın şiir yazdığı fakat Molla Kasım adlı dervişin şeriata uygun değildir diyerek yaklaşık iki bin şiiri yok ettiği gibi Yunus Emre etrafında şekillenen menkıbelere de yer vermiştir. Bu bölümdeki önemli hususlardan biri de yazarın, Yunus ismi üzerindeki dikkatidir. Kabaklı burada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın düşüncelerine yer verir ve onun bu husustaki düşüncelerini desteklediğini belirtir. Tanpınar'ın, "karanlığın yuttuğu" ve "karanlıktan doğan" insan diye nitelendirdiği Hz. Yunus ile bu garip dervişi özdeşleştirdiği ve bu lakabı/adı aldığı görüşüne katılır. Fakat eser incelendiğinde Kabaklı'nın Yunus Emre için kullandığı yegâne tabirin *Koca Yunus* olduğu görülebilir. Kabaklı ayrıca bu kısımda Yunus Emre'den etkilenen Said Emre, Pir Sultan Abdal, Kaygusuz Abdal, Âşık Paşa, Hacı Bayram-ı Veli, Eşrefoğlu Rumi, Aziz Mahmut Hüdayi, Niyâzî-i Mısırî gibi önemli şahsiyetlere yer vermiş ve Yunus Emre'nin tesirinin ne denli büyük olduğunu örnekleriyle ortaya koymuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümü *Yunus Emre'nin Hayatı* başlığıyla okurlara sunulmuştur. Yazar bu kısımda artık menkıbelerden ziyade vesikalarla Yunus Emre'nin hayatına dair ipuçları sunmaya başlamış ve Yunus Emre'nin gerçek hayatı hakkında bilgiler vermeye çalışmıştır. Kabaklı, Yunus Emre'nin doğduğu yerin bilinmediğini, şiirlerinden ve vesikalardan hareketle vefatının ise 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk yarısı olabileceğini belirtir. Yazar burada çeşitli çalışmalardan hareketle Yunus Emre'nin sosyo-ekonomik durumu üzerine de önemli dikkatler sunmuş, Yunus'un Karaman çevresinde toprakları olduğuna dair belgelerin bulunduğunu, onun ekip biçen bir çiftçi olabileceğini belirtmiştir. Kabaklı, Yunus Emre'nin evlenip evlenmediği hususunda kesin bir bilginin olmadığını, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde (10 il) mezarının bulunduğunu ve mezarı hususunda da kesin bir yargıya varılamayacağını ifade etmiştir.

Eserin dördüncü bölümü *Yunus Emre'nin Mizacı* başlığını taşımaktadır. Yazar bu kısımda Yunus Emre'nin hem kentli hem köylü bir derviş olduğunu, tarikat yolundan geçtiğini fakat hiçbir tarikata mensup olmadığını, bu üç hususun şiirlerine bariz bir şekilde yansıdığını belirtmiştir. Kabaklı, Yunus Emre'nin "*bilmek iddiasını terk etmeyi*" düstur edindiği için ümmi diye anıldığını ifade eder. Yunus'un ümmi olduğu görüşünü bu düstura bağlayan Kabaklı, onun dönemin çeşitli ilimlerine aşina olduğunu, Farsça ve Arapça bildiğini, birçok ayet ve hadisi şiirlerine mezcettiğini İran ve Arap şairlerinin eserlerini okuduğunu iddia etmiştir. Onun, şeriatı ve tarikatı Hakka ulaşmak için bir vasıta olarak gördüğünü, bunların insanı marifete ulaştırdığını, marifetin ise hakikate ulaşmak için sadece bir durak olduğu düşüncesini benimsediğini ifade eder. Yani ona göre gerçek gaye ne tarikat, ne marifettir, gerçek gaye hakikate ermektir. Kabaklı, bu bağlamda Yunus Emre'nin *Türk tasavvufunun dilde ve şiirde kurucusu* olduğu savını, düşünce dünyasının en güzel yansıması olan şiirlerinden yola çıkarak ortaya koyar.

Yunus Emre'nin Düşünce Âlemi başlıklı beşinci bölümde ise genel hatlarıyla tasavvufun ne olduğu, tasavvuf terimlerinin ne manalara geldiği, dervişlik felsefesinin ana hatlarının neler olduğu, merkeze Yunus Emre ve şiirleri alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kısımda dikkat çekilen en önemli unsur Yunus Emre'nin sevgi teması ve "*yaratılanı hoş gör yaratandan ötürü*" felsefesidir. Yunus'un hakikate ulaşmak için gönüllerde oluşturmak istediği yegâne düşünce bu iki nokta olmuştur. Bu kısımda Kabaklı, Yunus Emre'nin "*milli bir şair*" olduğu mevzusu üzerinde özellikle durur. Sanatındaki yüceliği, inançlara tam bağlılığı, Anadolu halkının düşünce dünyasına sözcü olması hasebiyle onun milli bir şahsiyet olduğunun altını çizer.

Yunus Emre kitabının altıncı bölümü ise *Şiir ve Sanatı* başlığıyla okurların dikkatine sunulmuştur. Bu kısımda yazar, Yunus'un şiirlerini şekil, muhteva ve üslup bakımından incelemeye koyulur. Yunus'un şiirlerinde sade bir halk dili kullandığını, biçim yönünden Ahmet Yesevî geleneğini izlediğini, genellikle hece vezniyle ve dörtlülükler halinde şiirler yazdığını bunun yanı sıra aruzla da şiirler kaleme aldığını belirtmiştir. Ayrıca şiirlerinin muhteva ve ahenk yönünden duygu ve düşünce zenginliği ile yüklü olduğunu aktararak Yunus Emre'nin en fazla işlediği temaların ise ilahi aşk, ahlak,

ölüm ve fanilik konuları olduğuna dikkat çekmiştir.

Yazar, Yunus Emre'den şiir örneklerine geçmeden önce *Son Söz* başlığı altında *Yunus Felsefesi*'nin önemine vurgu yapar. Ahmet Kabaklı, savaş ve katliamlara sahne olan dünyanın bu ulvi felsefeye muhtaç olduğunu, gerçek barışın bununla sağlanabileceğini ve Yunus'un bütün dünyada tanınırlığını artırmanın elzem olduğunu belirtir. Bu kısmın ardından Kabaklı *Okunacak Eserler* adıyla ilgililere Yunus Emre ve eserleri hakkında bilgi edinebilecekleri bir bibliyografya sunar. Yazar, burada Necip Alsan, Nezihe Araz, Samiha Ayverdi, N. Sami Banarlı, P. Naili Boratav, Müjgân Cunbur, Mahir İz, Abdülbaki Gölpınarlı, Mehmet Kaplan, Sezai Karakoç, M. Fuat Köprülü gibi isimleri zikretmiştir. Kabaklı'nın vermiş olduğu bibliyografya onun bu eseri oluştururken hangi kaynaklardan yararlandığını göstermesi açısından önemlidir. Bibliyografyanın ardından *Yunus Emre'ye Şiirler* başlığı altında çağdaş Türk şairlerinin şiirlerine yer verir. Bu örneklerin başında Rıza Tevfik Bölükbaşı, Halit Fahri Ozansoy, Halide Nusret Zorlutuna, Necip Fazıl Kısakürek ve kendisinin yazdığı bir şiir yer almaktadır. Yunus Emre'nin şiirlerinden örneklerle geçmeden önce son olarak *Şerh-i Gazel-i Yunus Emre/ Niyâzî-i Mısri* başlığı altında *-Çıktım erik dalına anda yedim üzümü, Bostan ıssı kakıdı der ne yersin kozumu-* şiiri için Niyâzî-i Mısri'nin yazdığı şerhe yer vermiştir.

Yunus Emre kitabının son bölümü ise örnek parçalara ve Yunus'un şiirlerinin tasnif denemesine ayrılmıştır. Yazar bu kısımda birçok şiire yer verdikten sonra Yunus Emre'nin şiirlerini tema bakımından tasnif etmeye çalışmıştır. Kabaklı'ya göre Yunus Emre'nin şiirleri şu on başlık altında değerlendirilebilir: Teferrüç (ölüm, tabiat şiirleri)/ Fanilik söyleyen şiirler/ Din şiirleri/ Sosyal öğütler Dervişlik şiirleri/ İrşat şiirleri/ Âşık dilinden şiirler/ Ermiş'in dedikleri/ Lâmekân şiirleri/ Allah dilinden şiirler.

Yazar tasnifin ardından bu sınıflandırmaya örnek teşkil edecek şiirlerden örnekler sunarak, yapmış olduğu tasnifi temellendirmeye çalışmış ve eserini söz konusu tasnifle hitama erdirmiştir.

Ahmet Kabaklı tarafından kaleme alınan *Yunus Emre* adlı bu çalışma gerek içeriği gerek üslubu ile her kesimden okuyucuya hitap edecek bir eser olması hasebiyle dikkate şayandır. Kabaklı, çalışmasında Yunus Emre'nin gerçek ve menkıbevi hayatını, sanatını, dilini, üslubunu, tesirini ve felsefesini çok yönlü irdelemiş, muğlak olan konuları aydınlatmaya çalışmış, Yunus'un hayatı ve eserleri etrafında şekillenen çeşitli tartışmalara yer vermiş ve bu çerçevede düşüncelerini okurlarla paylaşarak bir Yunus Emre portresi çizmeye çalışmıştır. Eser sadece inceleme ile sınırlı kalmamış, Yunus Emre'nin şiirlerinden de çeşitli parçalar sunularak çalışmanın içeriği zenginleştirilmiştir. Çalışma, Yunus Emre şiirlerinin muhteva bakımından yeni bir tasnifinin yapılması açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Tüm bunların ışığında Ahmet Kabaklı imzasıyla okurlarla buluşan bu çalışmanın, ilgililer için büyük bir kıymeti haiz olduğu ve bu alanda çalışma yapacaklar için yol gösterici bir niteliğe sahip olduğu ifade edilebilir.